

НІЧНІ БУЛЬВАРИ

ОПОВІДАННЯ

Був пізній час. Відвідувачі вже давно порозходились, тільки двоє ніяк не зважувалися встати й піти. Столиків на тротуарі було багато, стільців теж, і худорлявий офіціант квапився повносити їх усередину. Нарешті він упорався й підійшов до тих двох.

— Зачиняємо,— вже втретє сказав офіціант. У зеленому світлі неонових ламп його обличчя також здавалося зеленим. Відвідувачі й цього разу не зреагували на його слова, тоді він підійшов упритул і визивно взявся в боки.

— Та чули вже, чули,— буркнув чоловік, не дивлячись на нього, але той стояв і стояв.

— Зачиняємо,— ще наполегливіше проказав офіціант.— З вас дев'ять франків. Окрім чайових.

— Інші кафе працюють до ранку.

— Ну, то йдіть туди. З вас дев'ять, окрім чайових.

Жінка напівголосно запитала:

— Гроші в тебе, сподіваюсь, є?

— Я досі сам на це сподівався,— відповів чоловік.— Але хто б міг подумати, що кальвадос у цій чортовій забігайлівці такий дорогий.

Офіціант стояв мовчки, але й не думав іти геть. Вираз його зеленкуватого обличчя був сонний і неприязний.

— Ну й кавалери ж тепер...— зітхнула жінка.

Розкривши колись дорогу, але вже давно потерту сумочку, вона дістала складену вчетверо купюру й кинула на стіл:

— Здачі не треба!

— Мерсі.

— Тепер ти нам дася спокій?

— Зачиняємо. Мушу забрати ваш столик і стільці.

Жінка неохоче підвелася, потім підвівсь і чоловік, вони поволі підійшли до брівки тротуару.

Жінка спитала:

© Богомил Райнов. Моята непозната. Софія, 1969.

Йому 65 років, і він належить до найбільш читаних у Болгарії письменників. «Все-світ» неодноразово знайомив своїх читачів з творчістю Богомила Райнова, востаннє — позаторік (див. роман «Ранок дня не визначає» в № 10—11 за 1982 рік). Новела «Нічні бульвари», взята нами з його книжки вибраного «Моя незнайома», порушує тему розпаду особистості в капіталістичному світі, де все купується й продається, де товаром може стати талант художника, людське тіло й людська душа.

- А тепер куди?
— Ходімо до тебе...
— Не можна,— відповіла вона.— Та ще й сьогодні.
— Чому?
— Яке твоє діло! Не можна—й край. А в тебе вдома є що випити?
— Нема чого випити й нема дому,— відповів чоловік.— Я відни- ні волоцюга.
— Ну й кавалера бог послав! — знову скрушно зітхнула жінка.

Робер не був у своїй майстерні днів сім, а коли сьогодні спробував нишком туди проникнути — не зміг відімкнути дверей.

Нічого не розуміючи, він довго торгав за ручку й намагався встро- мити ключ у шпаринку замка, аж поки второпав, що то зовсім інший замок. Поклавши непотрібний тепер ключ у кишеню, Робер пішов сходами вниз.

Дубові поліровані двері на бельетажі, до яких він уже звик, тепер здавалися чужими й неприступними.

В парадних дверях стояв консьєрж.

— Як це я вас не помітив? — неприємно здивований сказав він.

— А чого це ти обов'язково маєш усе помічати?

— За це мені платять,— прогарчав консьєрж.— Щоб не вешталися сторонні люди.— Він наголосив на останніх словах.

— Для мене ніхто нічого не передавав і не переказував? — запи- тав Робер, намагаючись не звертати увагу на ворожий тон консьєржа.

— Ваші речі мадемуазель винесла в гараж. Веліла вам сказати, щоб забирали своє дрантя й більше не з'являлися сюди. Каже, якщо бодай рипнеться сюди, негайно дзвони в поліцію. Каже — в поліцію, без зайвих балачок.

— Ну, досить, досить.

— Як звелено, так і кажу,— відчиняючи перед ним парадне, бур- чав консьєрж.— Це мене зовсім не обходить, просто кожен мусить відробляти свою платню.

Робер понуро йшов за ним і не дослухався до його теревенів. Ма- шини Жізелі в гаражі не було, тільки нестерпно смерділо бензиновим чадом. Кивнувши пальцем на купу в півтемному кутку, консьєрж ска- зав Роберові:

— Ото і є все ваше добро, забирайте його й більше тут не мелькайте.

Робер пішов у куток. Картини на підрамниках були понівечені, й він запитав:

— Це ти їх привів у такий порядок?

— Чого це я? Моє діло маленьке. Мадемуазель кидала їх із шос- того поверху просто вниз, а потім сказала мені згребти все в купу й винести. Ну, я й згріб усе в куток.

— А де ж мій одяг? Де чемодан? Де мої інші речі?

— Мені звелено віддати вам тільки оце. Ні про що інше я понят- тя не маю, але радив би вам забирати ці бебехи й іти звідсіля, щоб не було більших неприємностей.

Робер поволі обернувся й рушив до воріт.

— Послухайте!— гукнув услід йому консьєрж.— Я вас більше сю- ди не впущу, а все оте повіддаю сміттяреві. Так і зроблю!

Тим краще, подумав Робер. Там йому й місце, як, власне, й тобі, любий друже, залізть у бак зі сміттям і сиди, поки приїде сміттяр і ви- везе тебе на звалище, бо лахмітник на тебе навряд чи зазіхне...

Робер тинявся вулицями й розважався такими думками, бо йому було бридко думати про серйозні речі й він знав, що нічого доброго зараз не зможе вигадати. А щоб згаяти час, Робер заходився при- думувати для Жізелі різні прізвиська. Нібито вона працює за своїм

столом, а він ціляє в неї з порога тими слівцями. Спочатку то були зовсім безневинні слова, скажімо, «парасолька в спідниці» чи «сластолюбна жирафа», якими Робер кидав у густо напудрене прищувате обличчя Жізелі, потім він прозвав її «наймачкою чоловіків» та «смердючим багацьким падлом», але це теж не довго розважало його. Отак подумки лаючись і не висихаючи від пияцтва, за кілька днів Робер геть розтринькав усю свою зненависть, яка досі надихала його й додавала надій. Він же мріяв помститися тій пихатій паскуді.

Надвечір ноги в Робера аж гули, і в тому не було нічого дивного, бо він майже цілий день ходив. Зайшовши в невелике кафе, він навпомацки перелічив у кишені дрібняки й замовив кальвадос. Офіціант витирив столики й не квапився виконувати замовлення, хоч у кафе більше не було ні душі. Робер, відпочивши, передумав і рушив до виходу.

— Ви вже встигли насмоктатися? — кинув услід йому офіціант.

А певно, що насмоктався, подумки огризнувся Робер, інакше не заблукав би в твою смердючу клоаку. Я мав би подумати про це, перш ніж потринькати свої останні п'ять франків.

Тепер він уже знав, що має робити, й чимдуж поспішив уперед. Але біля аптеки на перехресті глянув на годинник і спинився: квапитись не було куди, годинник показував шосту вечора.

Робер вирішив податися зовсім не туди. Він думав про це ще тижень тому й тепер дивувався, що й досі там не побував. Хоча це нічого не змінювало, Робер вирішив таки піти, просто задля розваги.

Вуличка вивела його на авеню Віктора Гюго. Робер спинився й розглянувся. Він узяв сигарету в кутик губів, потім язиком пересунув її в другий кутик, тоді пересунув на старе місце й нарешті припалив, затягся й удруге роззирнувся довкола. Минуло всього кілька хвилин, а вона приходила о восьмій, отже, мусив чекати ще години півтори. Можна було згаяти їх у лісопарку. Верещання дітлашні. Гувернантки та собаки. Краще вже це. Робер обернувся й пішов у зворотному напрямку.

За ці дні він не раз пішки подолав місто з кінця в кінець, не думаючи ні про час, ні про втому, тепер вулиця, здавалось, не мала кінця, а хвилини тяглись годинами. Біля Триумфальної арки Робер відчув, що ноги його більше не тримають, і заглянув у кабінку чийогось «шевроле». Було ще тільки десять хвилин на восьму.

Треба роздивлятися все й вигострювати зір. Так і час мине непомітно. Найкраща розвага для митця, навіть якщо митець у відставці. Навіть якщо він псевдомитець, адже такі теж вряди-годи трапляються, думав собі Робер. Але навколо не було нічого цікавого, тільки нескінченні Єлісейські Поля, безліч автомобілів і людські юрмища, потоки іноземців і парижан, що заповнили всі кафе та тротуари, віддзеркалені в склі вітрин.

Страшенно цікаво, подумав Робер, аж хочеться повіситись від захвату. Така картина й псевдохудожника не надихне, хіба що фотографа, та й то лише того, що штампує знімки для іноземних туристів. Єлісейські Поля. Загальна панорама.

Юрма наче прокинулася від сну. Найшла хмарина. Нечасті краплі були великі й важкі. Саме дощу йому зараз найбільше бракувало. Дощ ливував наче з відра, а Робер мусив добиратися пішки аж до площі Бастілії. Якщо в людини один-єдиний костюм, то розвага не дуже весела, подумав Робер; може, ця злива мене нарешті збудить? Хоча навряд...

Він сховався під навісом чиєїсь кондитерської й, утупившись у тротуар, стежив за грою розшалілої зливи. Мокрий погаслий недокурок і досі стирчав у кутику губів.

Зливи, ще більшої зливи мені треба, зливи із сірчаної кислоти.

Рівно о восьмій Робер уже чатував перед «Нарцисом». Маріанни на терасі не було. Не знайшов її Робер і в залі.

Він знову вийшов на терасу й замовив собі кальвадос, твердо вирішивши не скасовувати замовлення, як перед цим, бо мусив себе трохи збадьорити.

Але чарка виявилася така нікчемно мала, що, хоча Робер випорожнив її нахильці, він так нічого й не відчув, крім тепла в горлі та звичного гіркого присмаку.

Щоб справді збадьоритися, потрібен подвійний кальвадос, а може, й кілька подвійних зразу, подумав Робер, але для фінансування такої операції п'яти франків замало, та ще коли й ждеш когось.

Він прикурих сигарету, тримаючи її кутиком губів, тоді машинально перекинув сигарету в другий кутик, але тут-таки повернув назад, неначе ніяк не міг знайти їй належного місця.

Маріанни й досі не було, та це Робера аніскільки не дивувало, адже вона не призначала йому тут рандеву. Це навіть на краще, подумав він, бо коли така дама призначає побачення, то вчасно її не жди.

Робер заходився розглядати відвідувачів, щоб згаяти час, однак публіка виявилася настільки нецікава й невиразна, що він так і не збагнув, належить вона до обраного товариства чи тільки маскується під нього.

Та іншої розваги Робер усе одно не мав. Можливо, капелюшки з пір'я й не найліпше видовище, майнуло йому, але й від них повинна бути якась користь. Принаймні можна заощадити другий кальвадос. Коли чекаєш на даму, то мусиш думати, чим ти її зустрінеш. Хоча, зрештою, нічого дивного не було б, якби повторилися події минулого тижня.

Йдучи якомсь повз «Нарцис», Робер побачив Маріанну в залі. Тоді йому здалось, ніби він помилився. Робер не стримавсь і вдруге заглянув у те вікно. За столиком сиділа таки Маріанна, але він не зважився підійти, вона здавалась іншою. Робер так собі й сказав: «Хоча це й Маріанна, але вона тепер зовсім не та. Не варто підходити до неї».

И він справді не підійшов. Але рівно тиждень тому Робер знову проходив повз «Нарцис» і знову її побачив. Цього разу вона сиділа не в залі, за вікном, а надворі, й він не міг не підійти.

— Добри вечір.

Маріанна так недбало кивнула йому, що годі було зрозуміти, це відповідь на привітання чи самовільний рух.

— Ти мене ще пам'ятаєш?

— Ну то й що?

— Можна біля тебе сісти?

— Ні!

— Дякую,— сказав Робер, підтяг ногою стілець і вмовився за столиком Маріанни.

— Я гукну кельнера,— пригрозила вона.

— Не турбуйся, я гукну сам. Що ти питимеш?

— Не блазнюй, коли ти ще не втратив рештки глузду. Я чекаю на одну людину й хочу зустріти її сама.

— Це зовсім інша справа...— безпорадно пробелькотів Робер. Тоді підвівся й сказав зовсім іншим тоном: — Хай буде так. Я не маю до тебе жодних претензій, прошу тільки одного: ми повинні з тобою якомсь побалакати.

— Так би відразу й сказав.

— Ну, то коли ми побачимося?

— Іншим разом,— відповіла вона, глянувши повз нього й стримано всміхнувшись. Робер несамохіть обернувся й також глянув у той бік. До них прямував кремезний чоловічок із сивуватим волоссям.

— Мое шанування, Марі. Залицяльників і тут не бракує? — незлобивим самовпевненим голосом озвався він.

Робер далі не слухав, бо просто втік.

Відтоді минув тиждень, але гарантії не було, що сьогодні не повто-

ряться те саме. Маріанна могла взагалі ніколи більше не виринути з цієї юрби, що нуртувала між столиками й породжувала в нього відчуття морської хвороби.

Щоб не дивитися на юрбу, Робер підвів очі вгору. Після натовпу й капелюшного пейзажу це здавалося справді чимось новим; Робер довго дивився на небо, вдячний за те, що бодай воно було всюди й приносило втіху, особливо після дощу, як оце зараз. Важкі хмари пливли й пливли на схід; схожі на темно-бузковий дим дощові хмари, які ще дужче поглиблювали небесну блакить, ледь забарвлену бірюзою над цинковими дахами. Гарним під таким небом здається й літній день, і навіть старі паризькі каштани, хоча парижани давно збайдужіли до них, парижани тільки тоді дивляться на небо, коли мусять розв'язати проблему проблем: брати плаща чи можна вийти в самому костюмі.

О дев'ятій годині Робер уже знав, що Маріанна не прийде, й коли повз його столик пробігав офіціант, вирішив бодай винагородити себе за марне чекання:

— Гарсоне, кальвадос!

— Виховані люди не п'ють кальвадос у таку пізню пору. Та коли вже так, то принесіть і для мене, хай буде гірше нам обом.

Робер підвів голову й побачив Маріанну. Вона здавалася ще втомленішою, ніж тоді.

— Ти чекаєш на мене? — запитала Маріанна й сіла на стілець. Голос у неї теж був стомлений і байдужий.

— На тебе, — відповів Робер.

— То в чому справа? — Офіціант приніс чарки. — Ти ж хотів зі мною побалакати.

Відкинувшись на спинку стільця, вона безцеремонно поклала ногу на ногу, не обсмикуючи поділ. Під подолом сяйнуло тіло.

Робер не відповів, натомість підняв чарку й усе вихилив. Маріанна спершу покуштувала свій кальвадос, а потім і сама випила нахильці.

— Ти тоді казав, ніби хочеш зі мною побалакати, — нагадала вона.

— Дурниці, — відповів Робер. — Про що нам з тобою балакати?

— Я тебе тоді за язик не тягла.

— Що мав тобі сказати, я давно все сказав. А нового нічого ще не вигдавав.

— Навіщо ж ти збрехав того дня?

— Збрехав, та й годі. Без поважних причин. Просто хотів тебе побачити.

— Припізніла віддяка за незбутню любов?

У недбалій усмішці яскраво нафарбованих повних уст було щось безсоромне, але Роберові не хотілось реагувати на це.

Маріанна певний час без цікавості чекала на його відповідь, а потім сказала без жодного зв'язку:

— Ти змінився, й не на краще.

— В чому? — запитав Робер.

— Мені незручно про це говорити...

— Не будь надміру делікатною, — скривився він.

— Справа не в делікатності. Просто надто багато всього... Не знаєш, відкіль почати.

— Звідкіля ближче, відтіля й почни, — байдуже запропонував Робер і нарешті виплюнув розкислий недокурок просто під ноги. Тоді витяг нову сигарету й одразу припалив.

— Можу почати з препаскудної звички пересовувати сигарету язиком з місця на місце. Або що ти без угаву тарабаниш пальцями по столі.

— То все дурниці, — зауважив Робер, проте перестав тарабанити пучками по мармуровій стільниці.

— Неврастенію дурницею не назвеш.

Робер змовчав, натомість заходився знову вистукувати пальцями по столі.

— Ти справді змінився. Постарішав і навіть попоганів. Колись ти був красенем, а тепер твоя врода зів'яла.

— Я міг би сказати тобі той самий комплімент, коли б не був джентльменом.

— Спасибі, що не сказав. Хоча тепер я бачу: дещо в тебе таки залишилося з молодих літ. Колишня злоба.

— Навряд чи це так. Але роки позначаються на кожному.

— Запевняю тебе: більш як двадцять вісім не дає мені жоден чоловік.

— Отже, тобі двадцять вісім?

— А хіба що?

— Тоді виходить, що я колись був закоханий у дванадцятирічне дівча. Спасибі хоч поліція не довідалася. Це карається законом, еге ж?

— Законом караються дії. А ти, якщо мені не зраджує пам'ять, ніколи не був схильний до дій.

— Твоя правда,— байдуже кивнув Робер.— Ти сьогодні взагалі говориш тільки правду. Більш як двадцять вісім тобі зроду не даси, я тільки від злоби докидаю тобі ще вісім, ти мов та квітка навесні, я проти тебе справжня руїна, аж диво бере, як це ми знову зійшлися.

— Ми не зійшлись.

— Теж правда. Ти зійшлася з отим гладуном. Чи не заміж, бува, вийшла за нього?

— Ні.

— Отже, то просто коханець?

Маріанна відповіла:

— Не твоє діло.

— Авжеж. Я тільки питаю. Й давно ти з ним?

— Ти став дуже занудний. А для допиту в тебе немає жодних прав.

— Я тебе й не допитую. Звичайнісінькі балачки. Хоча можна й змінити тему.

— Нарешті чую розумні слова.

Істинна правда, подумав Робер, краще переливати з пустого в порожнє.

Робер знову замовив кальвадос для обох, припалив нову сигарету й надпив з келиха.

— Ти тепер менше п'єш,— зауважила Маріанна.

— Мимоволі,— відповів Робер.

— Ощадити?

Він кивнув.

— Потрапив у матеріальну скруту?

Робер удруге кивнув.

— А костюм на тобі добрячий.

— Зате один.

— Чим ти тепер займаєшся?

— Тим самим,— відповів Робер.

Дуриш, сама собі сказала вона, нічим ти не займаєшся й нічого в тебе не лишилось од колишнього Робера, хіба що звичка тримати сигарету в зубах, але тоді твої руки були зайняті пензлями й палітрою, а тепер у них нічого нема.

— Міг би сходити до Пікассо порадитися...

— Свої проблеми я знаю сам.

— І що думаєш робити?

Робер сказав:

— А тепер ти стаєш занудою. Годі про це.— Він стомлено махнув рукою.

— Діло твоє...

Маріанна замовкла.

— І все-таки — якось же ти досі жив,— докинула вона після довгої паузи.

— Та жив... Усяке траплялося. Хоча останнім часом і добрі гроші мав. Але тепер усе вже позаду. Тепер я повний банкрут.

— І нічим не можна зарадити?

— Думаю — нічим.

Робер виплюнув недокурок і заходився роздивлятися перехожих, спершись підборіддям на кулак. Перехожих поменшало. За каштанами по той бік вулиці мерехтіло кілька неонових реклам, і дерева на їхньому тлі здавалися пласкою невправною декорацією.

Робер сказав:

— Тільки ти не подумай, що я прийшов до тебе скаржитися на життя.— Й а ж тепер знову подивився на Маріанну.

— Я нічого такого й не кажу.

— Власне, мені немає на що скаржитися. В мене все гаразд, на душі навіть стає легше, коли втрапиш останній шанс.

Маріанна лише поглянула на Робера, але нічого не відповіла на те.

— Ти не згодна зі мною?

Вона й цього разу нічого не відповіла, тільки безвільно втупилася в нього.

— Бо коли ти вже втратив усе, то нічого більше не зможеш утратити, можеш хіба що знайти.

— Скажімо, вічний спокій?

— Навіть так. Коли ти страшенно втомився, тобто, коли втома досягла крайньої межі — це ще не найстрашніше.

Маріанна відвернулася убік.

— Ти завжди надто багато філософствував,— сказала вона.— Це в тебе ще відтоді, з давніх часів. Чи не в цьому твоє найбільше лихо. В звіринці, де ми з тобою живемо, треба перш за все діяти, якщо хочеш лишитися живим.

— Ось ти така діяльна — чого ж ти досягла?

— Принаймні не збанкрутувала.

— Знайшла собі коханця, еге?

— Нічого поганого в тому не бачу. Зберігати дівочу цноту я тобі не присягалась.

— Хоча коханець і підтоптаний...

— Дарма.

— Та ще й плюгавий...

— Теж дарма. Найголовніше — що має гроші й не зраджує мене. Якщо бути надто вередливим, любий мій, то можна пошитися в дурні.

Робер сказав:

— Якби я був надто вередливим, то не прийшов би сюди.

Він промовив це майже пошепки, майже сам собі, але Маріанна все добре почувала.

— Можливо, за ці п'ятнадцять років я теж змінилась,— проказала вона,— але ніхто не примушує тебе вибирувати недоїдки. Та я й не дозволю такій ні до чого не придатній людині грубіянити мені.

Маріанна говорила тихо, але в голосі її забринів метал, а коли потім натягала рукавички, рухи були нервові й швидкі.

— Отож на все тобі добре!

Маріанна підвелась, хотіла була забрати свою сумочку зі столу, але Робер не дав.

— Постривай трохи,— озвався він.— Скажу тобі ще зо два слова, а потім уже можеш іти.

— Ніколи мені розсиджуватися.

— Не треба сцен, Маріанно. Всі дивляться на нас.

— Чого це тебе хвилює? — спитала вона.— Ти ж не маєш чого втрачати! — І все-таки примостила на краєчку стільця.

— Я тебе образив,— сказав Робер,— я знаю, але це вишло мимохіть.

— Ти мимоволі висловив свою думку.

— Правда твоя. Але власних думок немає сенсу приховувати.

— Через те я й мушу йти...

Робер подивився на неї й знизав плечима:

— Ти, якщо хочеш, можеш, звичайно, йти. Діло хазяйське. Все, власне, в твоїх руках...

Маріанна знову потяглася до сумочки, але не підвелась і нагадала йому:

— Ти хотів щось мені сказати...

— Забув...— Робер потер чоло долонею.— Я справді забув.

— Це вже занадто. Спершу не дав мені піти звідсіля, а тепер змушуєш вимолювати в тебе кожне слово.

— Присягаюся — забув,— сказав Робер ледь чутним голосом.— Пам'ятаю тільки те, що хотів тебе затримати ще бодай трохи.

— Бо ти не вередливий, так?

— Не знаю, може, й так. Бо коли я, вперше тебе тут побачив, то просто не впізнав. Навіть коли пересвідчився, що то справді ти, мені стало боляче й прикро за тебе. Я не зважився й підійти тоді...

— Аж серце крається.

Робер застеріг:

— Я кажу не про зовнішність, хоча це для жінки, звичайно, дуже важлива річ. Не знаю, скільки років тобі зараз дають чоловіки, але не здивувався б, якби почув, що за тобою й досі впадають. Впадати справді є за чим, коли йдеться про ліжку. Але боже мій, не за це ми пам'ятаємо жінку, оту, єдину в своєму житті.

— Це варто відзначити. Платонічна любов. Ти вже дійшов і до такого?

— Ти щойно нахвалялася піти геть. Але якби могла поглянути на себе збоку, то повірила б мені, Ти втратила чуття сорому й стала вульгарною...

— Що, що?

— Ця безсоромність проступає в твоєму гримі, в твоїх очах, коли дивишся на перехожих, у твоїх рухах і в закинутих одна на одну ногах, які світять з-під подолу до самих стегон...

— Говориш, наче законний чоловік.

— Але в усьому тому навіть немає щирості юних безсоромниць, є тільки звичка та те, що за нею приховується: втома й нудьга, розпусність і ще казна-скільки всього...

— Здається, я тобі казала ще тоді, що ти народився письменником. Але помилився фахом і пустив своє життя навперекіс.

— І все-таки,— вів далі Робер, не слухаючи Маріанну,— в тобі залишилося й щось твоє.

— Нарешті!..

— Ось перестань! Коли я минулого тижня прийшов до цієї забігайлівки, вітер у моїх кишенях ще не гуляв, я мав змогу купити найдорожчу жінку, якби думав про щось таке. Але я думав про Маріанну, колишню Маріанну, через те й приходив тоді, через те прийшов і сьогодні, можливо, через те щойно і образив тебе, бо від тієї Маріанни лишилося зовсім мало.

— Найкрасивіша дівчина неспроможна дати тобі понад те, що вона має.

Ця повчальна істина не викликала в нього нових думок, говорить раптом зовсім перехотілося. Усе втратило сенс. Аж згодом Робер відчув потребу пояснити Маріанні:

— Оце, власне, те, чого я не міг щойно пригадати. Я мусив сказати це тобі, щоб ти на мене не сердилась.

Маріанна жалісливо скривила повні губи й наморщила чоло:

— Ти як був, так і зостався фантазером. Це в тебе єдиний сп

молодих літ, окрім хіба злостивості. Ти вирішив шукати в мені дівчину п'ятнадцятирічної давнини, а тепер лютуєш, бо не знайшов. Але глянь на себе й побачиш, чим ти став: ти руїна того колишнього Робера. І все-таки, як бачиш, я тримаю себе в руках, не даю сльозам волі.

— Чим став я — це мене зовсім не обходить, — сказав Робер. — Я був закоханий не в себе, а в Маріанну.

— Не бреш. Бо сам стаєш вульгарним. Кожен насамперед любить себе, а вже потім тринькає почуття на інших.

— Може, й так. У такому разі, себе я вже давно оплакав, але й досі не можу змиритися з тим, що втратив і Маріанну.

— Й тут не бреш. Бо не можна втратити того, що тобі зроду не належало.

— Нічого ти не второпала, — сказав Робер. — Ти все зводиш до спільного ліжка. — Потім він примирливо додав: — Замоavimo ще по чарці?

— Дивись...

Маріанна вже забула, що поривалася йти, а він не вважав за потрібне їй про це нагадувати, й вони сиділи й балакали про се та те, ковтнуть із чарочки й знову балакають, а то просто сидять та мовчать, і так досиділись аж до півночі, поки офіціант їм утретє нагадав, що кафе зачиняється. Нарешті Маріанна й Робер неохоче підвелися й пішли собі.

Їхні повільні кроки відлунювали на порожніх вулицях, майже вчисті в міській пільмі. Маріанна була на високих підборах і не могла йти швидше, Робер теж відчув на собі втому важкого дня. Та й чого квапитися, коли немає куди.

— І навіщо б я отак упирався, — сказав Робер, коли вже йшли бульваром. — Якщо вже до того дійшло, я можу спати й у передпокої. Тільки не кажи, нібито в тебе немає передпокою.

— Я цього не кажу, але запросити тебе однаково не можу.

— А, я все зрозумів. У твоїй квартирі оселився коханець. Отой грошовитий і вірний тобі.

— Немає в мене коханця.

— Як то так?

— Немає, та й годі. Про коханця вигадав ти сам, а я не хотіла заперечувати, бо то була б марна річ.

— А хто ж то був минулого тижня?

— Просто знайомий чоловік.

— Він призначив тобі побачення, щоб поговорити про спасіння твоєї душі?

— Думай, як знаєш.

— Думатиму, як хочеться тобі. Одного не можу збагнути, — сказав Робер, — чому ти не пускаєш мене до себе?

— Який же ти справді нудний!.. Це стає просто нестерпно... Невже ти міг припустити бодай на мить, що я б оце блукала з тобою нічними вулицями, не з кимось там, а саме з тобою, якби мала свій куток! Дурню божий, невже ти досі не збагнув? Хоч я й не скиглю, але я такий самий банкрут, як і ти. Ні грошей, ні квартири... Власне, квартира є, але я не можу туди повернутися, поки не сплачу борг...

— Могла б не критися з цим так довго.

— Хоч крийся, хоч ні...

— Ти соромишся своєї бідності, — кинув Робер. — Бідна, але горда дівчина.

Маріанна відповіла:

— До чого тут сором! Але нюні розпускати я справді не люблю. Зайва витрата енергії лише втомлює.

— Бодай про втому не говори, бо тоді ноги починають ще дужче боліти. Якби мені з безлічі благ запропонували обрати одне, я назвав би світлу кімнату з м'яким ліжком і пляшкою кальвадосу.

— Замість одного блага назвав аж три. Ти ненаситний, Робере.

Попереду виднів оперний театр. Кафе під «Гранд отелем» ще працювало, на майданчику перед ним сновигали офіціанти зі срібними таями в руках. Маріанна сказала:

— Може, сядемо попоїмо?

— Ти здуріла! Найскромніша вечеря тут потягне франків на шістдесят.

— Можна десь-інде.

— Все одно.

— І все-таки можна десь купити два бутерброди й пару пляшок пива, якщо оті твої п'ять франків не зухвала брехня.

Робер сягнув рукою в кишеню й упевнився, що гроші там є, але нічого не відповів Маріанні.

Звернувши на вулицю Комартен, вони знайшли невеличке кафе й витратили свої гроші.

— Якби ще дістати франків п'ятнадцять на готель, усі проблеми сьогоднішнього дня було б розв'язано,— зауважив Робер, упоравшись із пивом.

Спершись на спинку стільця, він хотів закурити сигарету, але в пачці вже нічого не було.

Маріанна роздратовано зітхнула:

— Я також розраховувала на твої. А ти неперевершений тільки в галюцинаціях: якби можна було те, якби п'яте-десяте... Без пива можна було б обійтись, мали б гроші на сигарети...

— Хоч ти помовч, бо не знаю, що собі зроблю! Я б міг переночувати в лісі. Міг би не спати цілу ніч, міг би навіть ходити до самого ранку, аби куриво було...

— Ходімо звідси, бо твоїм дурощам не буде кінця!— перебила його Маріанна.

Вони вийшли й завернули на той самий бульвар, потім завернули вдруге.

— Куди ми йдемо? — озвався Робер.

— Почекай трохи.

Вона підійшла до двох жінок, що стояли на розі, перемовилася з ними й звернула за ріг.

Робер спробував тим часом перепочити, спершись на стіну, але ноги вже його не тримали. Тоді він підіслав хусточку й сів просто на тротуар.

Сів і подумав: якби мені оце запропонували на вибір одну-єдину річ... Але вчасно згадав про Маріанну, яка назвала б це галюцинаціями чи ще казна-чим. Вона не може зрозуміти, знову подумав Робер, що так час минає набагато швидше... Та й коли ти годинами проблукав містом і ні до чого не дійшов, то в тобі мимоволі прокидається фантазія.

Робер поставив лікті на коліна й сперся щоками на кулаки.

В голсві знову снувались різні припущення. Якби я мав право з багатьох можливостей обрати одну. Або одну з двох можливостей, переінакшив Робер: сигарети без Маріанни — чи такі Маріанна без сигарет? Важка дилема...

— А він спить! — почувся над вухом голос Маріанни.— Дама гає, висолопивши язика, а кавалер спить на здоров'я.

Він справді непомітно задрімав.

— Ось, маєш!

Сигарета, яку вона йому простягла, була добре пом'ята. Робер прикурив, затягся й аж тепер поцікавився:

— Оце й усе?

— Дістала грошей на цілу пачку. Мало тобі цього?

— Та я ж нічого... Гроші позичила в тих повій?

— А в кого ж! І ту твою сигарету, до речі, теж. Можеш її викинути.

Робер мовчав. Вони подалися далі бульваром і вийшли на площу.

За площею чорнів собор, величезний і похмурий, наче стародавній поганський храм.

— Виходить, ти працюєш на панелі,— мов сам до себе проказав Робер.— І як це я зразу не здогадався?

— Не верзи дурниць.

— Працюєш, працюєш. Тим-то й крутишся отут, у кварталі біля собору святої Магдалини, покровительки повій, біблійної проститутки.

— Дурниці верзеш!

— А ти мене маєш за ідіота! Яка це повія розкошелиться й позичить тобі кілька монет, коли ти не працюєш разом з нею.

— Хіба не можна просто мати знайомих повій, не будши повією?

— Авжеж ні!

— Дурню божий, ти знаєш у цьому місті багатьох, то хіба всі вони твої колеги?

Робер сказав:

— Не треба змішувати грішне з праведним.

— Діло твоє. Не маю настрою з тобою сперечатись. Мотай від проститутки під три чорти!

— Ніякої логіки в тому не бачу. Хіба я казав, що коли ти з панелі, то я піду геть? Я хотів усе з'ясувати, та й годі.

— Ти не надаєш цьому ваги?

— Можна припустити, що ти не ходиш на панель. Але ти ж не почнеш мені клястися, нібито всі ці роки жила з кимось одним, а не бодай з кількома чоловіками. Отже, я міг помилитися тільки числом.

— Ти цинік, Робере. Ось хто ти такий.

Ресторанчик на розі вулиці Руаяль ще світився.

Робер сказав:

— Я не цинік, а просто людина без ілюзій... Ходімо купимо сигарет.

— На проститутські гроші?

— Гроші не тхнуть.

Маріанна презирливо поморщилася від такої філософії й увійшла до ресторанчика.

Гроші проституток таки тхнуть, подумала Маріанна, як тхнуть вони в усіх жінок, бо носять їх у сумочках, де смердить дешевими парфумами й ще казна-чим. Отже, все залежить від гатунку парфумів.

Закуривши сама, Маріанна простягла пачку Роберові:

— На їх тобі. Однаково ж раз у раз проситимеш.

— Ні, сховай краще ти, так надовше вистачить,— сказав Робер.— Два десятки сигарет — це зовсім небагато, коли в нас попереду ціла ніч.

Вийшовши з ресторанчика, вони подалися вулицею Руаяль у бік Фобур Сент-Оноре. Маріанна запитала:

— Чому ти говориш тільки про ніч? Наче вдень не буде жодних клопотів.

— Удень зовсім не те. Вдень можна «стріляти» в друзів.

— Момент! — раптом згадала щось Маріанна.— Якщо піти зараз до одних людей, то можна буде розв'язати проблему з готелем. Тільки це аж на Єлісейських Полях.

— Знову якесь товариство з панелі...

— А хіба що? Це тебе дуже бентежить?

— Аніскільки, я вже тобі казав. У такому становищі важко бути надто чепуристим.

— За такої широти поглядів з тебе б вийшов першокласний сунер.

— Можливо. Бо альфонсом я вже був. А різниця між ними невелика.

— Ось чому тобі кортіло зарахувати мене до повій! Щоб поставити на одну сходинку з собою.

— Нічого такого я й на думці не мав. Мені тільки здавалося, що

люди в нашому стані вже не ризикують нічим, якщо при цьому лишаються щирими.

— А вигода з того є?

— Не знаю,— сказав Робер.— Коли вибалакаєшся, принаймні легшає на душі.

— Як же я досі не випробувала цих ліків? Рецепт на всі випадки життя.

— Тобі таке непотрібно. Ти незворушна й твердіша за кокосовий горіх.

— Твоя правда. Така вже я є. Й не хочу бути іншою. Хіба ще один-однісінький раз у житті. Задля друга юності. Такий виняток варто зробити, еге ж?

— Це вже як знаєш...

— Молодець. Дуже вправно граєш безстороннього. Досі щосили намагався розкусити мене, а це вже почав удавати байдужого.

— Бо не вірю я тобі. Кожна нова брехня заводить усе далі й далі.

— Ну то й що?

— Я хочу знати правду про Маріанну. Я ладен прийняти тебе такою, як ти є, а не такою, як тобі заманеться зобразити себе в цю мить, щоб завтра приголомшити новою вигадкою, а післязавтра вбити наповал.

— Завтра, післязавтра... Невже ти розраховуєш на такий тривалий час?

— Я про це взагалі не думав.

— Ой, ноги ж болять!— простогнала Маріанна.— А то я дещо розповіла б тобі...

— Розкажи — й забудеш про ноги.

— Вболіваєш за мене як татусь. То в тебе все від цікавості.

— Тоді мовчи. Але не заїдайся.

— Не заїдайся — або мовчи... Ставиш мене перед дилемою. Хто мовчить, той двох навчить, але заїдатись набагато веселіше. До того ж ця вулиця наvertsає до спогадів і різних думок. Ти пам'ятаєш цю вулицю?

— А чого ж. Але я тут ніколи не купую собі одяг.

— Зате я купую тут, на Єлісейських Полях і на вулиці Матіньйон. Для повії надто розкішно. Затям собі.

— Затямив.

— Ну й гаразд. Це почалося зовсім випадково...— Маріанна знову пішла вперед. — Тоді я ще працювала статисткою, але того дня мала вихідний день, швендяла вулицями й витріщалася на вітрини. Й коли я стояла й дивилась у товсте скло, за мною почувся голос:

— Подобається, чи не так?

Незнайомий чимось нагадував отого чоловіка, який минулого тижня приходив до мене в кафе, тільки, можливо, був ще старіший. Я відповіла:

— За кого ви мене маєте! Я просто дивлюсь, як одягаються прості люди.

Він зміряв мене з ніг до голови — мій туалет явно не був од Крістіана Діора — посміхнувся й запитав:

— А вам що подобається?

— Ну,— кажу,— тут треба подумати. Проблема нелегка...

Вийшовши за дві години з «Ревійона», ми з «татусем» сіли в його «бюїк», перед цим побувавши в кількох інших магазинах. Я була ще дурна, не могла стримувати жадібність, але це не дуже збентежило «татуса», бо його портмоне було просто натоптане грошима... Ти, певно, вже й сам збагнув, що я стала його коханкою. Ну то як?

— Дай сигарету,— лише попросив Робер.

Маріанна простягла йому всю пачку.

— Сподобалась моя сповідь?— наполягала вона.

— Початок багатообіцяючий...

Він прикурив, глибоко затагся й, пережувувши сигарету язиком у кутик губів, повернув пачку:

— А далі що?

— Все в тому ж плані. Можеш повірити мені: життя статистики не з медом. Стоїш з ранку в черзі й ждеш, коли придуть і почнуть вибирати, та як і почнуть, то де гарантія, що спиняться саме на тобі, якщо ж і впадеш їм в око, то лише днів на два або три, а тоді почнеться найстрашніше, боже мій, це так виснажує фізично й морально, нарешті йдеш отримувати платню, якої ледь вистачає на бутерброди й панчохи... Після такого лишалася тільки панель, але мені це було бридко — змінювати раз по раз чоловіків, не маючи навіть права вибору, а потім усі твої гроші ще забиратиме якийсь грубіян або ж це буде ціла банда, яка залишатиме тобі самі крихти. Правда ж?

— Ти питаєш мене?

— Потім з'явився «татусь» і все змінилося, почалося нове життя. Якби воно потривало довше, я б устигла відкласти собі дещо на чорний день, стала б згодом поважною дамою. Але вийшло не так, бо «татусь» не знав міри в отому ділі, він, мабуть, і замолоду її не знав, не тільки зї мною, й одного дня з ним стався удар, добре, хоч не в моїй квартирі. Він потім написав мені про все це, мовляв, трохи відпочине на курорті й швидко повернеться, але більше я не одержала від нього жодного листа. Що мала робити? Сидіти склавши руки не могла, інакше довелось б згодом закладати в ломбард оті «татусеві» подарунки. І я знову почала никати попід вітринами вулиці Фобур Сент-Оноре. Никала й дослухалася, може, хто запитає мене, чи не подобаються мені речі у вітрині. Так безплідно минали день за днем, нарешті мною справді зацікавилися. То теж був такий самий «татусь», хіба що миршавіший, але він мав здоровіше серце й знав свою межу. З ним я була зо два роки, й він, до речі, відразу мене застеріг: «Не хочу тринькати гроші на всілякі дорогі подарунки, які ти згодом за безцінь віднесеш у ломбард». Натомість він щомісяця виплачував мені скромну суму, нам з тобою цієї суми вистачило б років на два чи й три, особливо коли ошадити, як оце тепер...

Маріанна замовкла і втупилась у вітрину з дорогою білизнаю, яскраве світло з вітрини осявало тротуар.

— Боже, що вдягають на себе люди! Скільки грошей гайнують лише на те, щоб прикрити грішне тіло...

Дивлячись на довгу темну вулицю, Робер терпляче курив.

— Ти тільки поглянь на оту пастельно-бузкову комбінацію з мерживом!

— Нічого особливого, — буркнув Робер.

— Невже ти ніколи не дивишся на вітрини? Ти варвар, а не француз.

— Не маю такої звички... Хоча брешу. Якось один комерсант замовив був мені намалювати картину з його магазином посередині.

— Й добре тобі заплатив?

— Ані сантимала!

— Ну й паскудник! Але чому?

— Бо я намалював його вітрину не знадвору, а зсередини, написавши навиворіт «Сімон і К°», а знадвору широко розплющеними очима дивилась дівчина, бідняцьке дитя... Це треба побачити, тут словами не переповіси.

— Комерсант учинив правильно. Бувши ним, я б теж не купила такої картини. Ти, напевно, соціаліст.

— А в тебе, напевно, не всі дома.

— Тоді звідки ж узялась ота ідея з дівчачою?

— Як це звідки? З життя. Хіба мені повилазило? Я ж дивився на людей, і на тебе дивився. Ну, та бог з ним, розповідай далі. Мабуть, у тебе було чималенько тих «татусів»?

— Я не рахувала.

Маріанна зрештою відірвалась од вітрини й знову пішла. Вона вже ледве тягла ноги, й Роберові майнуло в голові, що мусив би взяти її під руку, але не зважився на таке.

Маріанна сказала:

— Яюсь уночі, коли не могла довго заснути, я таки спробувала була полічити їх, але швидко збилася з ліку. Все це дуже складне... Коли вже зважилася на щось подібне, то марно розраховувати на самих лише «татусів». Багаті «татусі» не приходять за розкладом, інколи доводиться блукати попід вітринами не місяць і не два, аж поки тобі стане страшно, щоб тебе не засікли, бо легко потрапити до списку фараона чи на гачок сутенера, звідки немає вороття. Тоді простягаєш руку до власних заощаджень, а витрати будь здоров, адже треба завжди бути модно вдягнуною, несхожою на нещасних повій, а справляти враження жінки, яка може продати трохи вільного часу за відповідну платню. Через те не зважаєш на витрати, а заощаджень більше нема, тож удаєшся до ломбарду. А вряди-годи трапляється й таке, що, аби не обноситися до кінця й вижити, йдеш до готелю з тим або тим, і не на півроку, а на півгодини, ти ж вимагаєш від мене пам'ятати всіх на ім'я, бо може трапитися друг молодості, який захоче знати точне число...

Робер не озивався.

— Бувало всього,— повела далі Маріанна,— траплялися й жлоби та шахраї. Та що тут дивного. Хоч хай ти найхитріша за всіх на світі хитрух, а в халепу не можеш не вскочити. Я завжди остерігалася дженджуристих молодиків. Якщо такий молодик не зовсім схожий на Квазімодо й має гроші, то нащо йому здалася така як я? Отже, він тільки вдає щедрого. Хоча треба остерігатися й старих. Отой маленький, опецькуватий, якого ти бачив у кафе, викинув такого паскудного коника, що я ладна підсмажувати його на повільному вогні. Теж мені коханець... Обіцяв зорі з небес, день крізь день дарував язиком квартиру — кооперативну квартиру на мое ім'я, тим часом цілий місяць водив мене від готелю до готелю, а подарував... пляшечку парфумів «Карвен» за двадцять франків! Та ще вряди-годи годував. Але що таке їжа? Ковтнув — і нема. А тепер навіть цього не стало. Саме коли в мене найважчі часи. Хазяйка забрала мої валізи, попросту конфіскувала їх, бо я їй уже винна за квартиру триста франків, а то не жарт, стільки грошей нелегко дістати, без них же кінець, бо навіть власних речей не можеш закласти, про інше я вже й не кажу...

Маріанна нахилилася й поторкала себе за литку:

— Ой ніженьки мої... Як я можу про них забути, коли вони горять вогнем!

— Погано,— згодився Робер.— Але вони болять лише спочатку, а потім настає мить, коли взагалі перестаєш про них думати.

— Не бреши. Я на віку виходила більше за тебе. Ноги завжди болять. І що далі, то дужче.

Тепер він мовчав. Маріанна знову рушила, й Роберові вдруге майнуло в голові, що він мусить неодмінно взяти її під руку.

Вони перетнули площу Сент-Філіпп де Руль, освітлену й порожню, й подалися вздовж вулиці Боессі. Ліхтарі тут стояли вдвічі рідше, тільки далеко попереду мерехтіли яскраві неонові літери «Нью-Йорк геральд трибюн».

— Чого ти мовчиш?— озвалася Маріанна.

— А що я тобі скажу?

— Бодай що-небудь.

— Голова геть спорожніла,— визнав Робер.

— Нарешті чую щире слово.

Вони йшли й ішли і в півморозі відлунювали тільки їхні повільні кроки.

Маріанна спинилась аж на Єлісейських Полях.

— Можеш мене тут почекаати.

— Добре,— відповів Робер.

Вона подалась на вулицю Вашингтона, де стояло кількаповій, решта, певно, сиділи по барах, бо була пізня пора. Робер тільки дивувався, чому Маріанна залишила його тут, а не взяла з собою, хоча все вже йому розповіла, можна було не ховатися. Та ця проблема недовго займала його, він байдужно стояв на тротуарі, думаючи про те, що голова справді стала зовсім порожня, а саме зараз там мав би палахкотіти пекельний вогонь.

Ноги нестерпно боліли, сховавшись од ліхтаря, Робер підслав носовичок і сів на бордюрі. Він би охоче покуняв, доки повернеться Маріанна, але минулого разу перебив сон, тож тепер просто сидів і ні про що не думав, аж поки йому майнуло в голові, що сидить уже добру годину, а Маріанна давно мусила бути тут, навіть коли б вирішила обійти всі ресторанчики вулиці, навіть коли б їй спало на думку двічі їх обійти.

Робер устав і пішов до перехрестя, подивився вздовж Єлісейських Полів. Безлюдний бульвар здавався незбагненно широким, дивним у яскравому світлі вуличних ліхтарів, наче порожня кімната з увімкненими люстрами. В деяких закладах ще жевріло життя. Бульваром на шаленій швидкості зрідка проносились автомашини, тротуарами прогулювалося кілька припізнілих пар, тільки Маріанни й досі не було видно.

Покинула, думав Робер. Де можна стільки швендяти? Просто втекла.

Робер хотів був майнути в протилежному напрямку, натомість підслав хустину й знову сів. Іти не було жодного сенсу. Хіба не однаково — йтиме він вулицею чи сидітиме отут? Зрештою, ще лишався один шанс із тисячі. Нікчемний, але все-таки шанс, що Маріанна повернеться.

— Чого ви тут сидите? Ви п'яний?

Над Робером схилився поліцейський у широкому плащі.

— Просто стомився.

— Тротуар призначено не для відпочинку, — зауважив він. — Що б то було, якби всі повсідалися на тротуарах!

— Весело було б.

— А ти чоловік дотепний. Тільки я тобі скажу: зараз не час для дотепів. Ану вставай!

Робер підвівся, неквапом підбрав носовичок, старанно витрусив і поклав у кишеню.

— Мотай, мотай звідсіля. Бо враз опинишся у відділку.

Робер почовгав бульваром униз.

— Робере!

Він почув квапливе цокання підборчиків і глянув у той бік.

Маріанна знову гукала:

— Робере!..

— Нарешті прийшла. Бо я вже мало не влаштувався на ночівлю в поліції.

— Я раніше не могла. Моєї знайомої не виявилось вдома, довелося іти аж на вулицю Ваграм — до іншої знайомої, та цієї теж не було, довелося чекати, але взятих у неї грошей однаково не вистачить на готель.

— Ну, нічого, — пробурмотів Робер. — Нічого страшного.

— На, закури.

Він мовчки взяв у неї сигарету.

Вони знову пішли, пішли не думаючи, й не через те, нібито їм треба було в той бік бульвару, а що вниз було легше йти, та й попереду сяяло світло й стриміла височенна голка обеліска.

— Так оце й котитимемося вниз та й униз? — озвалася Маріанна, коли дійшли до вулиці Рон-Пуан.

Робер тільки стенив плечима.

Тут уже не стало вітрин, бульвар дедалі темнішав, а вітер із Сени шастав у гіллі, розбуркуючи тіні на алеях.

— Тобі заціпило чи що?

— Ніяк не прокинуся,— сказав Робер.— Був заснув навсидячки.

— Не треба звертати на сон. Просто тобі відбило охоту балакати. А причина цього мені ясна.

Робер не відгукнувся.

— Це сталось тоді, коли я розповіла дещо про себе, але ти ж сам наполягав.

Він знову відмовчувався.

Маріанна кинула в п'тьму:

— Ти даремно вдаєш із себе циніка, Робере. Ти звичайнісінький провінційний міщанин, у болото якого кинули камінь. Навіть тепер, у цей скрутний для тебе час, тебе дуже бентежить сусідство з непорядною жінкою.

— Ну, так. Тільки цим і сушу собі голову. Через те й на тротуарі дві години сидів.

— Я тебе наскрізь бачу, Робере.

— Бачиш, та не все. Від твоєї історії я справді не в захваті, для мене це болючий удар...

— Я так і знала.

— Але не через те, що ото ти думаєш. Я тобі щиро скажу: мене б не приголомшило, якби ти розповіла, що по п'ять разів на день бігала в найбрудніші готелі. В кварталах навколо святої Магдалини чи ще там десь...

Маріанна застогнала:

— Далі вже несила йти. Посидьмо трохи...

Вона важко впала на першу-ліпшу лаву й зойкнула від раптового болю в ногах.

— Поклади ноги на сидіння,— сказав Робер.— А тепер зіпрись на мою спину й розслабся.

Вони посиділи якийсь час, обіпершись одне на одного спинами. Віддих у Маріанни був уривчастий і важкий, Робер усім своїм еством відчував це тіло повії, єдине живе й тепле тіло в моторошній неосяжності нічної п'тьми.

— Дай сигарету.

Маріанна простягла пачку через плече.

— Отже, ти сподівався почути ще страшніше? — сказала вона.— Тепер маєш бути задоволений.

— Мав би, та ба... Й нічого з собою не можу вдіяти. Не через те, нібито мене шокує твоя розпусність, а через те, що ти виявилася мені саме до пари.

— Що, що?.. Невже ти теж займався цим ділом?

— Вважай, так.— Робер невесело засміявся.— Продаватись можна не тільки чоловікам...

— Вона була багата?

— Авжеж.

— І потворна?

— Угу.

— Все правильно. Гарна знайде собі чоловіка й за так. Гарна не купуватиме.

— Я не тілом торгував. Я торгував мистецтвом, Маріанно.

— То не найгірший варіант.

— Нічого ти не розумієш. Я душу свою продав.

— Ти мені вибачай, але цього я справді не можу второпати. То примарний товар.

— Кажу це тобі не для хвастощів, але я здався не враз, я довго боровся й витримав безліч нищівних ударів, аж поки нарешті опинився на землі. Якщо я й продався, то не доброхіть, як ти, а під примусом.

— Один біс. Та коли тобі так більше подобається...

Маріанна відсунулась і спитала через плече:

— Тобі так незручно? — Її мимоволі схопилася за стегно.

Робер відчув її страждання й поквапився заспокоїти:

— Сиди, сиди. Мені зовсім неважко! — І знову відчув спиною приємне тепло.

— Сіамські близнюки теж зрослися спинами.

— Які близнюки?..

— Та бог з ними.

— Ти мені краще про ту потворну розкажи.

— Перш ніж розповісти про потворну, мав би згадати про десять літ злиднів та про те, як я з картинами під пахвою оббивав пороги комерсантів, як на замовлення лахмітників штампував акварелі по два франки за картон, як був вуличним фотографом чи майстром порнографічних знімків, як потім одсидів за це два місяці в тюрмі, як безліч разів мало не вмирав з голоду...

— Та ти не перелічуй, а розповідай. Коли я слухаю, то забуваю про втому.

— Відчепись. Усе так переплуталось... Хай йому чорт.

— Розкажи тоді про потворну.

Робер відповів.

— Потворна й багата. Цим сказано все. Та ще пихата як англійська королева. Її батько власник художнього салону, але в салоні порядкує вона. Якщо це тебе так зацікавилось, можу дати адресу.

— А хіба що! Батечко може виявитись кориснішим.

— Припини!

— Такі думки тебе обурюють?

Робер певний час мовчав, потім повів оповідь далі:

— Батечко робить так, як скаже донечка, тобто Жізель. А вона сидить, напудривши пику, в кутку салону й телефонує покупцям. Отакою я її й побачив уперше, принісши під пахвою кілька своїх нещасних картин. Вона сказала, навіть не глянувши на них:

— Мені це не підходить.

— Я,— кажу,— недорого віддам.

— Зате я купую тільки дорогі речі.

Оскільки ж я тупцював на місці й не забирався геть, а вигляд у мене був, напевно, жалюгідний, в очах її промайнула якась тінь.

— Ти їй сподобався.

— Схоже, що так. Вона пильно глянула на мене та й каже: «Боже мій, у цьому місті тридцять тисяч художників, хоч бери та греблю гати, а кожне мріє про славу Пікассо, з голоду мре, і все-таки не хоче влаштуватися на звичайну роботу... Покажіть-но свій товар!»

Я розставив полотна попід стіною, їх було три: на першому я зобразив чоловіка й жінку, вони спиралися на парапет містка.

Маріанна спитала:

— І що ти цікавого знайшов у тих двох?

— Як це «що цікавого»? Двоє людей, чоловік і жінка, він стоїть анфас, недбало спершись на парапет спиною й ліктями, а вона дивиться в протилежний бік. Ото такий сюжет картини.

— В чому ж її сенс?

— Цього словами не перекажеш, сенс полягав у самому настрої полотна, в позах, які втілювали відчуженість тих двох людей, у знудзованості чоловікового обличчя та сумній спині жінки. Підсумок двох життів, остання пауза перед розлукою.

— Чорна журба,— сказала Маріанна.— Може, я й не тямлюся на таких речах, але сюжет видається мені зовсім банальним.

— У цьому й сенс. Таке трапляється на кожному кроці, а нікому не спало на думку зобразити його на полотні. В тому й трагедія, що ми відвертаємось од таких сцен, а малюємо голих коханок і вважаємо це небанальним...

— Ну, хай буде так. А що сказала потвора?

Робер не відповів.

— Друге полотно називалось «Неділя»,— мов сам до себе проказав він.— Я дуже любив цю картину: закіптюжена стіна мансарди й майже роздягнене худеньке дівча, що прасує святкову сукню...

— Що не картина, то відкриття.

— Здається, мені пощастило передати і вбогість інтер'єра, й нужденність кволит плечей, і блаженку надію, що цього разу свято стане святом для всіх. Обличчя теж було виразне, тіло дівчини потопало в сутінках майже чорного кутка, а промінь з невидимого вікна косо спадав на худеньке плече дівчини.

— Господи боже мій, твої очі бачать тільки найсумніше. Якби я мала гроші й вирішила купити якийсь полотно, то обрала б картину з морем і пальмами. Неодмінно знайшла б щось таке, чого не побачиш на кожному кроці, через віщо не перечіпляєшся день у день.

— Краще купи собі справжню пальму,— гробубонів Робер.

— І справжнє море?

— Авжеж. Поїдь на Рів'єру — там досить моря та пальм.

— Я тільки раз була на Рів'єрі, але спогади від неї лихі,— сказала Маріанна.— Мій тодішній «татусь» виявився не багатієм, а звичайним авантюристом, який остаточно програвся в казино. Я тоді ледве прибилася додому.

Робер спитав:

— Гроші на квиток заробила в готелі?

— Це вже деталь. Розповідай далі про потвору.

Він мовчки дивився в свій бік.

— Чого ти не обзиваєшся?

— Дивна порода людська,— озвався Робер по хвилі.— Скільки я вже собі торочив, що все це минувшина, яка не стосується ні мене, ні колишньої Маріанни, та тільки-но уявлю, як ти качалася з отими старими розпусниками, й мене хапає за живіт!

— З якої речі? Чи не ревнуєш бува?

— Здається, й справді ревную,— ворухнувся Робер.— Ревную, мов до власної жінки, без якої не уявляю свого життя.

Маріанна мовчала, неначе він щойно нічого не сказав. Потім дістала сірники й прикурила сигарету.

— Ти так і не закінчив про ту потвору,— нагадала вона.

— Ну, подивилась на мої полотна,— повів Робер.— Без особливого піднесення мовила: «Вправна рука, але ви дуже далекі від сьогодення. Таких полотен тепер ніхто не бере. Я вам не даю гарантії, що коли перейдете до інших сюжетів і тем, то неодмінно матимете успіх, але цим полотнам я гарантую цілковитий провал».

Таких балачок я вже наслухавсь, але стояв і стояв, внутрішній голос мені нашіптував, що тут я повинен випробувати все.

— Маєте рацію,— кажу їй.— Але ці речі я робив для себе.

— А пропонуєте мені?

— Пропоную, бо вже місяць не маю де жити, з учорашнього дня нічого не їв, а не можу запропонувати чогось іншого, якщо ж неодмінно мені судилося стрибнути з шостого поверху на тротуар, то я хотів би відкласти це якнайдалі.

Вона мовби всміхнулась і гукнула в бік внутрішніх дверей:

— Тату, я швидко повернусь, а ти приходи сюди П'єра.

Потім сказала мені:

— Ходімте, вип'ємо по чашці кави.

Ми пили каву в недалекому бістро, вона замовила мені аж три бутерброди, я багато говорив, бо коли наголодуєшся, то їжа тебе хмелить, я розводився про Ван Гога й абстракціоністів, а вона зрештою відповіла, що я багато читав і багато бачив, але дати всьому лад не зумів, перемішавши грішне з праведним.

— Якщо матимете час, то зайдіть сьогодні ввечері,— сказала потім Жізель.— Підемо на виставку. Побачите справжніх майстрів.

На брак часу я не скаржився, я його мав стільки, що не знав,

куди дівати. Я насилу діждався кінця дня, бо їй не спало на думку дати мені бодай зо два франки, щоб міг купити сигарет, а я не міг навіть збирати чужі недокурки, бо не мав мідяків на цигарковий папір.

— Бери, закурай. До недокуроків ми ще з тобою не дійшли,— сказала Маріанна, простягаючи сигарети через плече.

— У мене аж вуха почали пухнути,— сказав Робер,— коли згадав отой нестерпний тютюновий голод.

Він жадібно затягся гірким димом і пересунув сигарету в кутик губів.

— Тебе мої історії не дратують?

— Звичайно ні. Хоча досі ти не сказав нічого цікавого.

— Я знаю, що тобі було б цікаве,— буркнув Робер.

— Нічого ти не знаєш. Ну давай, давай!

— То була виставка абстрактної мазанини,— сказав Робер,— хоча й досить управної. Художник знав таємницю барв, але обмежувався кількома прийомами, повторювався до зеленої нудьги. Це називалося власним стилем. Ну, а як людина, автор виявився на висоті, ми з ним потім заприятелювали...— Й тут Робер мало не загорлав:— Маріанно!

— Я не глуха.

— Таж ми з тобою маємо квартиру!

Маріанна звисила ноги додола й ледь обернулася в його бік:

— Шість годин знадобилося бідоласі, щоб зробити таке відкриття!..

— Ти тепер можеш іронізувати скільки завгодно,— вигукнув Робер,— але ми матимемо дах над головою. Його надасть нам П'єр-Жан, той самий художник, про якого я тобі торочу. В П'єра-Жана є невелика дача.

— Й де ж вона?

— Не дуже далеко: на Марні,— відповів Робер.

Маріанна охнула й знову поклала ноги на лавку.

— Ну й жартун... До Марні добрих десять кілометрів, а я не зможу подолати й двох. Доведеться тут відкинути ратиці.

— То справжній рай. У його чудовому будиночку є все необхідне. Навіть якщо П'єр-Жан там, то нам з тобою лишиться кухня. Але я певен, що П'єра-Жана зараз нема, а ключ він завжди кладе в садку під каменем.

— Краще не дратуй.

— Як я не згадав про це раніше, коли ще працювало метро!

— Якби був згадав раніше, я б з тобою не пішла,— сказала Маріанна.— Відразу після «Нарциса» не пішла б.

— А зараз?

— Я-а?.. Десять кілометрів, ти здурів. Ось дійдемо до Критого ринку, чогось укинемо в рот, я ж позичила кілька франків, а там діждемося й дня... Хай-но лише мої ноги ще трохи відпочинуть.

— А мої вже відпочили,— сказав Робер.

— Рушимо — тоді побачиш. А про потвору ти так і не доказав?

— Нащо вона тобі здалася!

— Ні, таки докажи.

— Ну, добре, кількома словами,— здався Робер.— Аби вгамувати твою хворобливу цікавість. Того ж вечора я з нею переспав. У готелі. Кімнату, звичайно, найняла Жізель. Після ситої вечері. З двома пляшками вина, без яких навряд чи щось вийшло б, адже потворним у неї було не тільки лице: вся вона нагадувала прасувальну дошку. За мене сплатили ціну, яку самі визначили, за принципом «хто скільки дасть», бо життя в мені ледве жевріло. Але Жізель належала до певних кіл, хай і не найвищих, тож наші стосунки мусили мати вигляд добропорядних угод. Я отримав мансарду для роботи, два костюми та кишенькові гроші. Все стало на свої місця. Бідний талант і щедра меценатка. Ото й усе.

— Не думаю.

— В загальних рисах — усе. Більше нічого цікавого для тебе. А решта стосується тільки мене. Я продав не тільки свої ночі, а всього себе. Жізель ніколи мене не обмежувала, мовляв, те малюй, того не малюй. Все відбувалося непомітно й підступно. Вона просто занурила мене в певне середовище, в казан, щоб я зварився й умлів до потрібної їй кондиції, відповідав її смакам.

— Ти говориш до себе чи до мене? Я важко сприймаю гучні слова.

— Вона ввіпхнула мене в товариство пришелепуватих малярів і практичних комерсантів, у майстерні тих митців, які мажуть абстракції, а п'ють лише скоч, у ті кафе і ресторани, де мої розмови про мистецтво або зводили нанівець, або сприймали з поблажливою посмішкою. Занурила мене в це вариво й підклала дров під казан.

— Може, хотіла допомогти тобі вийти в люди?

— Молодець! Жізель говорила точнісінько те саме, — сказав Робер. — Тільки без твого цинізму. Тобто, не так у лоб. Хоча в житті все набагато складніше. Я б тепер не сказав, що вона надто дбала про мое зростання. Можливо, почуття власної гідності й підказувало їй, що для неї теж було б вигідніше, якби я чогось досяг. Тоді Жізель мала б коханцем не людину без імені, а відомого митця. Але хто міг їй гарантувати, що я ділитиму з нею ліжко й тоді, коли впливу нагору. Вона просто залишила мене варитися в тому казані, й хоча ніколи зі мною не погоджувалась, разом з тим не забороняла робити й говорити, що я хотів.

— Чого ж ти тоді скаржишся?

— Хто, я? Ніхто не скаржиться. Я звик до її людей, до розмов і ресторанів. Звик пити кальвадос, бо без нього ночі з Жізеллю були б нестерпними. Місяцями не брався до фарб, на кого маю скаржитись? Якось ввечері я напився й хотів був зляпати абстрактне полотно, а Жізель піднялася в мою майстерню й усе побачила.

— Це мусило втішити її.

— Але не втішило. Вона сказала мені: «Фарби для абстрактного живопису не розводять кальвадосом. Дуже багато на себе берещ, якщо вирішив, нібито абстракції можна досягти жартома». Та ще менторським тоном... Від нього мене завжди хапали чорти, особливо ж коли Жізель мала рацію. Бо в абстрактному мистецтві я так нічого й не досяг. Наступного дня спробував ще раз — і знову марно. Я оскаженив. Замкнувшись у майстерні на цілий місяць, згайнував безліч підрамників і нарешті гукнув Жізель. Вона байдужно пройшлася попід стіною з полотнами, постояла біля двох чи трьох, а тоді й каже:

— Не дається, еге? Отож бачиш! Окремі крупинки вже є, але загалом ситуація невтішна.

Я їй кажу:

— А чим це полотно гірше від полотен де Сталя, а те — від картин Полякова, а он оте — від картин Поллока?

— Не знаю чим. В усякому разі вони понамальовували їх раніше за тебе. Ти ступаєш у їхній слід, може, й несвідомо, але це факт.

— А що неперевершене всни зробили, ті твої боги? По два-три кольорові трюки? Ото відкриття!

— Бажаю й тобі досягти подібного. Але не чужого, а свого!

Своєю логікою Жізель справді доводила мене до шалу. Я звів і замикався в собі, викручував уяву й мозок, щоб винайти якийсь оригінальний, свій трюк, геть занедбавши справжнє мистецтво.

— Так нічого й не знайшов? — спитала Маріанна.

— Майже знайшов. Ти не повіриш, коли я тобі скажу, що це виявилось так просто.

— До чого тут я? Я на цьому зовсім не розуміюсь.

— Тим часом рішення було справді просте. Знадобилося тільки багато білила, але я в цьому не мав проблем, Жізель ніколи не скупилась на фарби, на фарби та ще кальвадос, вона не була дріб'язко-

вою, що правда, то не гріх. Потрібні великі площини білила, товсто нанесеного шпателем або ножем, а коли білило висохне, треба покрити його шарами прозорих і напівпрозорих фарб. Це починає нагадувати якісь живі мерехтливі плити, нагромадження фантастичних скель, затоплених прозорими присмерками...

— Це вже викликало якісь думки?

— На таке запитання мали відповідати інші. Скажімо, Жізель. Вона тоді сказала: «В цьому щось є...»

Маріанна ступила на землю й потяглася:

— Ходімо чи що?..

— Ходімо.

— Ой ніженьки ж мої... Тебе не дуже шокуватиме, якщо я на тебе трохи зіпрусь?

— Я сам хотів тобі це запропонувати.

— Хотів...

Так вони й рушили під руку.

— Отже, ти знайшов своє? Що ж тобі перебігло дорогоу?

— Дрібничка,— сказав Робер.

— Яка дрібничка?

— Та, що висить на моїй руці.

— Годі тобі вигадувати.

— Ти спитала — я сказав. Це було того самого вечора, коли я побачив тебе в кафе «Нарцис», а ти мене вилаяла й прогнала. Відтоді минуло рівно сім днів. Я замкнувся в своїй майстерні й увесь час думав про Маріанну. Але ти носа не задирай. Я думав не про тебе, а про дівчину з книгарні містечка Екс. Ти пам'ятаєш?

Маріанна не відповіла, а її рука безвільно й непричегно висіла на його лікті.

— Ти, мабуть, таки забула її. Звичайно, звичайно... Але я ще не забув, а після того вечора вже не міг забути, взагалі не міг. А тут приходять Жізель і каже: «Годі тобі працювати, кінчай». Це означало, що їй закортіло любовців. Жізель сіла на тапчан. Я намагався не дивитись на вуграсте напудрене обличчя та холодні безбарвні очі, машинально потягся до шафи по кальвадос, але того вечора все йшло шкереберть і пляшка виявилася порожньою. «Чого,— каже,— тягнеш kota за хвіст?» Я сів поряд, але думкою блукав у містечку Ексі, де жила колись дівчина з веселим сміхом на рожевих вустах, дівчина жіночна й чиста, бо її очі закликали й водночас утримували на відстані простягнутої руки. Жізель пригорнулася до мене, але я не реагував, тільки виказав побажання чогось випити.

— Потім принесу.

— А мені хочеться зараз.

Її рука зісковзнула з мого плеча.

— В мене складається враження,— сказала вона,— що ти нездаєн мене приголубити, не хильнувши чогось.

— Це неправда,— сказав я їй.— Але сьогодні закортіло випити.

— Ні, таки завжди так. Мені здається, ти ледве терпиш мене. То правда чи мені тільки здається?

Я не відповів. Що я міг їй сказати!

— Паи мовчить. Отже, все правда.

Я й цього разу не відповів. Жізель підвелась і рушила до виходу, але на порозі стала й кинула мені:

— Слухай, хлопче...— Голос її став похмурим і негнучким, цей тон у неї був замість істерії.— Я кілька років тому прихистила тебе, але причиною була не філантропія й, звичайно ж, не твій талант, який обмежується переважно балаканиною. Це я збагнула першого ж дня. Я впустила тебе до свого дому задля ліжка, бо в цьому домі працюю я, а не ти, мені чоловіків ніколи шукати, через те я вирішила мати під рукою тебе, аби при потребі користуватись тобою; але коли ти

вже перестав виконувати своє завдання, то забирайся звідси к лихій годині!

Я спалахнув:

— Це не обов'язково було казати... Я й сам піду, нагадувати не доведеться.

— Ах, так? Виходить, добродій досі й не здогадувався, яку він тут виконує роль? Добродій думав, що цілий світ разом із Жізеллю має його за великого митця? А насправді він лицемір і з першого ж дня знав справжню вартість угоди. Він звичайнісінький альфонс, чоловік-проститутка, яка тільки напускає на себе туман.

— Можливо, все це так і є,— сказав я й підступив ближче,— але ніхто не давав тобі права говорити зі мною так!

Я з усього маху ляснув її по пиці, аж відлетіла в куток, але й не пікнула.

— Якщо я альфонс, то ти хтивіа потвора! — крикнув я.— Ненаситна сучка!

И знову відважив її ляща. А тоді пішов на вулицю. Ото й усе.

— Ясно,— сказала Маріанна.— Але винна в тому не я. Винна пляшка, в якій закінчився кальвадос.

— Тоді ти нічого не второпала.

Площа Згоди палахкотіла гронами ліхтарів, од чого здавалася безмежною пустелею. На тлі рудувато-чорного неба вирізнявся яскраво освітлений обеліск, який мовби звисав із прозорої червонястої хмари. Десь по той бік обеліска мав бути Тюільрі, а між двома високими фасадами чорнів далекий силует святої Магдалини.

— Боже мій! — простогнала Маріанна.— Йдемо цілу ніч, а ніяк не можемо відійти від Магдалини.

— Бо весь час тримаємося поблизу. Покровителька!

— Не блазнюй.

Вони перетнули площу й вийшли на набережну, обсажену рядами крислатих дерев, під якими було зовсім темно.

— Поки ти розповідав,— сказала Маріанна,— я з нетерпінням чекала кінця, а тепер шкодую...

Робер не зреагував, а вона після паузи запитала:

— Коли ми одне одному все розповімо, чи матимем про що балакати?

— Ніч не триватиме без кінця.

— Я маю на увазі інше. Уяви собі, що ми будемо довше разом. Чи знайдемо тему для розмов?

— Теми не кінчаються,— сказав Робер.— Якщо, звичайно, людина неодмінно хоче балакати.

— Може, й так... Ти, певно, завжди думаєш про свої полотна, а я в цьому ділі швах.

— Колись нам з тобою не бракувало тем для розмови.

— Е, то були інші часи. Я в книгарні багато читала, хотілося знати се й те, а ти розвивав переді мною свої плутані теорії. То був зовсім інший вік. Тепер мене нічого не цікавить.

— Так-таки й нічого? — спитав Робер.

— Анічогісінько. Окрім практичних речей,— докинула Маріанна.

— Тебе втомило життя. Ця втома закарбувалася на твоєму обличчі. Вона вразила мене ще тоді, минулого тижня...

— Кажеш, втомило життя? Ні, причина, мабуть, в іншому. Життя вичерпало, вичовгало й затупило мене.

Робер не відгукнувся. Вони йшли в чорному затінку дерев, а внизу текла така ж чорна невидима річка, тільки далеко попереду в ній відбивався яскраво освітлений міст.

Коли вони підійшли ближче до мосту, Робер спитав:

— Хочеш, розповім тобі про нього?

— Мене не цікавлять стародавні часи.

— Ця історія новітня й розповідає про мене.

— Ну, тоді розкажи... Тільки спочатку допоможи мені сісти. Вони вилізли на гранітний парапет.

— Яке щастя — не відчувати ногами триклятого тротуару! Робер сказав, не звернувши уваги на її захоплений вигук:

— Найдорожчий після Маріанни був для мене цей міст.

— Він нічим не відрізняється од інших.

— Спершу дослухай, а тоді кажи. Ти ж пам'ятаєш, як я блукав долинами та пагорбами навколо Екса й без угаву малював? Хотів намалювати щось дзвінке й могутнє, як ото, скажімо, Ван Гог, але щоб несхоже було на Ван Гога чи когось іншого. Нічого я не досяг. Як і в стосунках з тобою. Ну, й повівся на всі вітри. Опинився аж у Парижі. Блукав я вулицями й з ранку до вечора малював, розчепіривши тринигоу з етюдником, працював як той раб, але знову марно. Все це вже колись було, все це інші майстри зробили до мене. Оскільки ж я знав, як саме вони те робили, то це ще дужче сковувало мене. З-під мого пензля виходило вже сто разів бачене, але навіть не таке, а гірше.

— Чого ж ти тоді лаєш оту Жізель? Вона казала тобі те саміньке.

— Припини. Ми зараз говоримо про мистецтво, а не про гру фарбами на полотні. Якось я розіп'яв був тринигоу на цьому мосту й малював Сену. Я лютував на себе й на Марке, бо він умів схопити душу річки, а в мене виходило казна-що. І раптом я побачив на тому березі чоловіка, який улігся на кам'яних плитах і заснув. Був кінець листопада, чоловік, певно, змерз, бо неможливо скарлючився, дивна купка на плитах біля зелено-каламутної води. Я обстругав фарбу з полотна й зійшов аж у берег, намалював цю дивну фігуру на кам'яному ложі біля смужки води. Нічого не вийшло.

— Чого ж тоді тебе так хвилює цей міст?

— Головне було не в тому, що не вийшло. Головним було відкриття, яке я зробив для себе. Мої очі почали помічати те, по чому досі байдуже ковзали, по чому байдуже ковзали очі тисяч людей, а нікому не спало на думку придивитися пильніше.

— Ти виявився розумнішим за всіх?

— Навряд чи в цьому заслуга розуму. Це швидше шанс. Або збіг обставин. Адже я досі так шалено шукав бозна-чого, а побачив оте шмаття на набережній, під оцим-таки мостом, хоча й сам не раз почував себе таким шматтям, усе це було знайоме й мені, я міг проникнути в світ цього нещасного чоловіка, який так намерзся за довгу осінню ніч, що навіть холодне листопадове сонце його розморило... Хіба ж я знаю, в житті так усе переплуталося й сплелось... Од такого відкриття в мене аж у голові паморочилось. Я подався до того хліва, що правив мені за майстерню, й спробував ще раз намалювати сплячого під мостом. Потім ще багато разів малював його й подібних до нього. Намалював був чоловіка на тлі вікна, самотнього чоловіка, який дивиться зі своєї мансарди на безмежне цинкове море дахів, тобі видно тільки його спину, але в тій спиці стільки суму й неосяжної самоти, неначе людина опинилася на незаселеній планеті, хоча поряд тисячі будинків з мільйонами людей. Створив був ще одну картину. Група чоловіків і жінок, які стоять притиснуті одне до одного, мов дерев'яні стовпи, сонні й знудьговані, занурені в світло жовтого ліхтаря, бо вони в метрополітені, позбавлені життя й надій, неначе поховані тут до нового прищестя. Намалював був дівчинку на чорній баржі, над дівчинкою сохне прана білизна, а очі в дівчинки заклопотані й старі. Я намалював безліч пейзажів, але з людьми, вулиця Сен-Дені в мене нагадує нечисту канаву, попід берегами якої вишикувалися низки повій...

Маріанна відгукнулася:

— Поетичне полотно...

— Ще одна вулиця біля Критого ринку, полотно заповнене спи-

нами вантажників та проваллями крамниць, натоптаних тушами м'яса. «П'єредмістя» — теж сіра вулиця з двома рядами будинків без вікон і дверей, аж ген у тому кінці дрібненька постать, стиснута між свинцевими площинами неба й землі. На товчку бідняки продають і купують ношені речі... Я мав багато таких картин, назви деяких уже встиг забути, але я ці картини любив, мені здавалося, в них щось є, хай не в усіх однаковою мірою, хай навіть натяк на щось. Однак їх ніхто не визнавав за пейзажі й не хотів купувати.

— Авжеж. Я й сама не купила б нічого подібного.

— То були шматочки справжнього життя. Не висмоктаного з пальця.

— Дарма. Але навіщо тобі стільки шматочків? Що б ти з ними робив? У житті й так багато потворного й сумного, то чи варто зме-режувати ним кожне полотно? Це все одно що ятрити живу рану.

— Ти цього не збагнеш.

— Я й не силкуюся збагнути. Я тільки знаю, що мені подобається, а що ні.

— Твої вподобання я вже теж знаю. Море й пальмові гаї. Але збагни ж ти нарешті: то були не тільки шматочки життя, що трапляються на кожному кроці; то були часточки моєї душі... Як би це тобі розтлумачити?..

— Марна річ. Мене такі розмови тільки дратують, не зношу гучних слів. Ходімо краще в Критий ринок, де ти береш свої сюжети й де продають суп.

— О Маріанно, Маріанно! — вдавано патетичним голосом продекламував Робер, допомагаючи їй злізти з парапету. — Де ти, колишня Маріанно, яку цікавив не тільки суп?

— Та Маріанна була дурною гускою. Людина багато балакає тільки тоді, коли мало знає. А Маріанна не знала нічого, крім книжок.

— Вона не була така наївна. Дурною також не була. Вона цікавилася багатьма речами, сперечалась про безліч речей, але жила не тільки юшкою.

З набережної вони звернули за мостом.

— Тобі не здається, що ти ображаєш мене, весь час тицяючи носом у ту Маріанну? Вирішив остаточно пригнути мене до землі?

— Це означало б, що я завдався морально знищити й самого себе. Адже я весь час говорю про того Робера, який мав смак до багатьох речей, а не про теперішнього Робера-ганчірку.

— З собою можеш поводитися на власний розсуд і смак, але мене перестань дратувати «тією Маріанною». До того ж я тобі скажу, що ти її трохи ідеалізуєш. Вона була далеко не така, якою видавалася закоханому телепневі.

— Не зводь на неї наклепів, — сказав Робер.

— А ти не будь самовпевненим. Хто може її знати краще, ніж я?

— Ніхто, звичайно. Але ти зневажаєш і навіть ненавидиш її, бо колишня Маріанна дуже відрізняється від тебе.

— Ах, так? А ти не замислювався, чому вона обрала не тебе, а Філіппа? Він був кращіший чи мав більше смальцю в голові? Чи мав успадкувати багатство? Ти мені тією Маріанною більше голову не мороч, я її бачу наскрізь.

— Не бреш. Ти була закохана у Філіппа, — сказав Робер.

— Це тобі тільки здавалося. З Філіппом я просто гаяла вільний час. Гуляла й нічого більше. Філіпп зумів до мене підійти, а ти боявся торкнутися пальцем. Він був дотепний жартівник, а ти тільки філософствував або розповідав про свого Ван Гога. Філіпп умів добре танцювати й мав гроші на найдорожчі кафе, в які я доти заглядала тільки через вітрину, хоч вони вабили мене більше ніж твої прогулянки понад шосе, від них у мене тільки ноги боліли... Ой жіженьки мої!.. Про це таки не треба було згадувати. Ти, здається, ніколи не пропонував жінкам інших розваг, окрім піших прогулянок. І тоді, й тепер...

— Мій батько був залізничником, а не комерсантом.

— Та я нічого не кажу. Але ти теж не коли мені очі колишнім.

Що далі вони йшли, то жвавішою ставала вуличка, неначе чорна ніч лишилася позаду й настав дивний примарний день, освітлений мерехтливими електричними сонцями. Метушнява на вулиці була тут справді денна. Вони ледве протискалися між вантажниками, які носили ящики з пляшками та мішки, на всі боки шастали велосипеди, машини та якісь платформи, а між ними сновигав народ, здебільшого без діла.

— Давай зайдем он туди,— кивнув Робер на кафе за рогом.— Наче недорогоге...

— То ще невідомо... Передній зал може бути й недорогим, зате в другому залі... Давай глянемо через поріг.

Кафе нічим не відрізнялось од подібних закладів у цих кварталах, куди вантажники й дрібні торговці заходили випити нашвидку по склянці вина, з'їсти по тарілці юшки. Але це кафе належало до числа тих, що несподівано входять у моду, сюди тепер учасала публіка з театрів і кабаре, витиснувши голодних завсідників у вузький проміжок між баром та дверима, перетворивши їх на екзотичний декор.

Вкриті лляними скатерками столики по той бік невисокого бар'єра були здебільшого вільні, але вони були надто дорогі. В передньому ж залі стояв один-єдиний стіл з обляпаною мармуровою стільницею, яку обступила галаслива компанія вантажників та носіїв.

— Можна підкріпитися просто біля прилавка,— сказав Робер.— І чайових не доведеться давати.

— Та ти що! Істи навстоячки? Для мене половина задоволення від їди — крісло, та ще коли м'яке.

Вони хотіли були вийти, та до кафе вломила ціла ватага веселунів: чотири жінки в вечірніх сукнях і трое чоловіків у смокінгах. Усе товариство було добре напідпитку й не приховувало цього. Чоловіки вимахували руками, коментуючи щось дуже смішне, а жінки верещали, хоча це зовсім не нагадувало кокетний життерадісний сміх.

Робер і Маріанна спробували прослизнути повз нових відвідувачів, але один з них несподівано схопив Маріанну за лікоть і радісно вигукнув:

— Яка приємна несподіванка! Боже милий, Марі!

Маріанна спробувала випрочати руку й пробурмотіла:

— Відпусти!

Але п'яничка знову вчепився в неї:

— Мені таки щастить! А я сушив собі голову, де знайти даму. Тебе мені послали небеса!

— Дай мені спокій! — просичала Маріанна й таки відтрутила його.

— Які ми горді! — розтяг слиняві губи пияк, а тоді несподівано схопив Маріанну за попереk.— Але мені таких коників не викидай. Ти моя лялечка до самого ранку!

Компанія схвально відгукнулася на його слова:

— Браво!..

— А тепер — уперед!..

— Я вмираю з голоду!..

— А я помираю за пляшкою доброго вина!..

Маріанна сіпалась, але даремно, п'яничка міцно тримав її за стан, тоді вона від безсилої люті вдарила його по пиці. Він реготнув:

— Кицька почала дряпатись? Ну, та нехай, це навіть розпалює кров у жилах! — І він потяг її у внутрішній зал.

Досі Робер спостерігав сценку з сонною байдужістю, але тепер у два кроки наздогнав п'яного й схопив за плече:

— Пустити жінку!

— А це що за мара? — здивувався п'яний.— Попередній клієнт?

— Відпусти жінку! — торснув його Робер.

— Бачили такого? Настирливий клієнт! Зате я маю переваги: я

спав з його пасією ще тоді, коли він і не здогадувався про її існування.

Він одпустив Маріанну й раптом так махнув кулаком, що аж сам поточився. Робер набичив голову й щосили вдарив його в живіт. П'яний скрутився на підлозі, але двоє інших накинулися на Робера й повалили його.

Вони були дуже п'яні, далеко не кожен їхній удар досягав мети, і все-таки Робер ніяк не міг підвестись і тільки відчайдушно молотив кулаками. В голові гуло, й крізь це гудіння він чув репліки вантажників. Один вантажник сказав:

— Треба їх усе-таки розборонити, бо вже геть порозквашували носи.

— Хай мотузяться, тільки не тут.

— Мало місця на вулиці?

Більше Робер нічого не чув.

Коли ж прийшов до тями, то ошелешено розглянувся навкруги. Він лежав серед стосів дерев'яної тари, а Маріанна витирала йому обличчя носовиком.

— Що сталося?..

— Боже мій! — зітхнула полегшено Маріанна.— Такий чолов'яга й не витримав удару пляшкою по голові!..

— То мене гахнули по черепі пляшкою? — спитав Робер, а тоді схопився рукою за потилицю.

— Тільки без рук! Я тебе перев'язала. А взагалі вважай, що легко відбувся, бо був би кошмар, якби наскочила поліція.

Робер сказав:

— Тобі легко балакати, адже дісталось не твоїй голові. А в мене череп од болю розвалюється. Що з тими трьома?

— Їх усіх прихистив хазяїн, ну, а нас витурив з кафе. Яка йому з нас пожива?

Робер пошкодував.

— Як мені першому не трапилась під руку пляшка!

— Ти їх і так добре розмалював. Для художника зовсім непогано. Але чи зможеш ти тепер іти?

— Навіть іще краще,— сказав Робер, обережно підводячись.— Оскільки в мене болить голова, то про ноги ніколи буде думати.

Маріанна також підвелась.

— Тобі дуже боляче?

— Авжеж. Але не від удару пляшкою.

— А від чого, від мокрого носовика?

— Від того паскудства. Оце, що той казав про тебе, не п'яна ж маячня?

— Ну, годі! Ходімо нарешті з'їмо наш суп.

— Краще давай купимо курива.

— Й на куриво є. Є навіть на каву, а ось чарку бог дасть.

Вони знайшли маленьку забігайлівочку. За столиками ніхто не сидів, бо тутешні клієнти віддавали перевагу стоячці. Робер побачив себе в дзеркалі на стіні. Вигляд він мав кепський. Обличчя було дуже бліде, до того ж Маріанна перев'язала йому голову своїм червоним шовковим шарфіком.

— Чудовий портрет! — Маріанна збагнула, що він бачить у дзеркалі себе.— «Автопортрет з проваленою головою».

— А хіба що? Ван Гог же намалював себе з відрізаним вухом.

— У всіх вас, художників, мозок трохи той...— Вона покрутила пальцем біля скроні.

Уже за столиком Робер сказав:

— Не хочеться мені їсти. Я краще випив би чогось.

— Ти вгадав моє бажання.

Вони замовили по склянці дешевого вина й сигарет, курили, по троху пили й мовчали,

— А тепер по каві, щоб ти не заснув,— сказала Маріанна й покликала кельнера.

Каву теж випили без слів.

— Тобі знову заціпило?

Робер спитав:

— Що то за паскудник?

— Де?

— Сама знаєш.

— Відчепись, не пам'ятаю.

— Скільки ж їх у тебе було?

— Я не вела обліку.

Вони заплатили й пішли, знову поринувши в товкотнечу тутешніх вуличок, і насилу вибралися з них.

— Де це ми з тобою опинились?

— На вулиці Сен-Дені,— відповіла Маріанна.— Малював, малював, а тепер упізнати не можеш?

Робер сказав:

— Зате ти її добре знаєш.

— Поки що ні. Може, пізніше познайомлюсь.

Сен-Дені була осередком повій.

— Коли так ото говориш, хочеться відважити тобі ляща.

— Після удару пляшкою ти став страшенно войовничий. Було б раніше кинутися в бій. Але ти надзвичайно довго вагався, втручатися тобі чи ні.

— Я просто хотів побачити, підеш ти чи не підеш за отим.

— Он у чому причина! Чому я, дурна, справді не пішла! Там були б дорогі вина, до того ж ніхто б мене носом не товк, що я повія. Та й ти мав би з того зиск: міг би досхочу набалакатися в думці з «колишньою» Маріанною, адже ти шукаєш її, а не мене.

Робер змовчав, Маріанна теж затялась, і в її мовчанні було щось вороже. Вони вийшли на проспект, освітлений величезними вітринами, потім звернули на вулицю Ріволі, й Маріанна вже й не намагалася порушити мовчанку, навіть не скаржилася на біль у ногах, ішла й дивилась поперед себе, а Робер відставав. Маріанна озирнулась аж на площі Бастілії.

— Якщо надумав утекти, то не соромся. Ти вільний птах.

Робер став і сперся спиною на якийсь одвірок.

— Чого ти там став? Ховаєшся від мене чи тобі погано?

Маріанна повернулася назад.

— Голова крутиться. Не дуже поспішай...

Вона провела долонями по його обличчі:

— Господи, знову кров пішла!

Чолом Робера в'юнилася темна струминка.

— Сядь отут-о.— Маріанна допомогла йому сісти на сходині.— Й сиди, поки я повернусь.

— Куди ти зібралася?

— Ти далі не зможеш іти. Нам потрібна кімната з ліжком і вмивальником. Я мушу дістати грошей на готель.

— Розиграш державної лотереї відбудеться аж завтра,— спробував пожартувати Робер, але голос у нього був зовсім кволий.

— Сиди й мовчи, не треба сперечатися. Я збігаю на вулицю Де-Лап. Там у мене знайомі. Тільки ж не підводься й нікуди не йди. Я можу повернутись не так швидко.

Робер байдуже стеновав плечем. Підборчки квапливо зацокали широким тротуаром. Робер дослухався до їхнього відлуння й думав про те, що всі знайомі Маріанни мешкають у тих кварталах, де роїться найбільше повій. Маріанно, Маріанно, зітхав Робер, що ж це на білому світі робиться... Тоді він згадав про себе й ще важче зітхнув. Досі я був альфонсом, подумки сказав він, а тепер взагалі перейшов на утримання повії. Який прогрес...

Час по час йому паморочилося в голові, думки плутались. Притулившись до стіни, Робер заплющив очі й спробував заснути. Він, певно, таки заснув, бо коли прокліпався, то не відразу згадав, чому сидить на цій приступці. Біль у голові став тупий. Роберові здавалося, що тепер уже міг би триматися на ногах. Він мусив рушати. Маріанні й досі не було, може, знову натрапила на п'яних. Або й на тих самих трьох паскуд. Робер підвівся, тримаючись руками за стіну, й потяг ноги в бік площі.

В голові роїлися ті самі плутані думки. Коли тебе утримує повія, казав він сам собі, то мусиш і поводитися як її утриманець. Мусиш ходити назирці й стерегти, щоб не схопити облизня.

Роберові стало бридко від таких думок, зін мовчки вилаяв себе й поплентав безлюдною площею далі, намагаючись зосередити увагу на інших речах.

Вулиця Де-Лап і в цей досвітній час була яскрава й гамірна.

Робер ішов поволі й пильно вдивлявся в обличчя людей, заглядав у вікна кафе та ресторанів, які тяглись нескінченним одноманітним разком.

Він поволі дійшов до краю вулиці, де знову починалася ніч, потім тим-таки кволим кроком повернувся назад і хотів був перетнути площу, та випадково зиркнув на двері готелю й побачив її.

— Маріанно!

— А ти чого тут?.. Я ж тобі казала почекати на мене.

— А я й чекаю,— сказав Робер.— Не стало сил далі сидіти під тими парадними дверима. І взагалі я вже можу йти:

— Якби ти глянув на себе збоку!..— Вже на площі Маріанна спокійніше додала: — Ну, нічого. Тепер уже все гаразд. Я знайшла грошей, через дві вулиці звідси є затишний готель, візьмемо гарну кімнату.

— Аж так? Скільки ж ти грошей дістала? — спитав Робер.

— Тридцятку.

— Та невже?

— Ще й не вірять!

Маріанна розкрила сумочку й простягла йому три десятифранкові папірці.

Робер зненацька схопив гроші разом з рукою:

— Де ти їх узяла?

— В однієї приятельки.

— Не бреш! Ти торгувала своїм тілом! — вигукнув він.— Я бачив, як виходила з готелю.

— Ах, так! А більше ти нічого не бачив?

— Бачив ось це, й оце, й оце!..

Він видер гроші з її руки й заходився рвати на дрібні клаптки; потім кинув їх в обличчя Маріанни й лягнув по щоці, хотів був лягнути й удруге, та тільки відвернувся й пішов геть.

— Робере!..

Він оддалявся в п'їтму,

— Робере!..— знову крикнула вона йому вслід, але цього разу поклик був тихіший і в ньому вчувалося змирення.

Робер ішов і йшов, але кроки його несвідомо вповільнювались і глухли. Він стояв і ждав.

Напевно, йде слідом за мною, подумав Робер. Трохи почекаю. Далі може бути все, але я мушу її діждатися, хоч хай би там що, хоч би ми потім навіки розлучилися.

Маріанна не наздогнала його. Якби вона йшла зовсім повільно, якби навіть повагалася й не зразу пішла за ним, то все одно досі мала б наздогнати, але кроків позаду не було.

Я самотній, думав Робер, сам серед ночі й цього темного міста, поряд більше нікого нема, жодної живої істоти, за яку можна було б ухопитися в останню мить, щоб не провалитись у порожнечу. Сам-один в цілому світі. Назавжди й до скону сам.

Робер упав у розпач. Він обернувся й пішов назад, потім пустився бігти. На вулиці Де-Лап розглянувся й пірнув у юрбу. Зазирати у вікна кафе не мало сенсу: в Маріанни не лишилося жодного мідяка...

— Маріанно!

Вона ледве плентала в юрбі, проштовхуючись між вуличними бешкетниками й молоденькими повіями в сукнях-парасольках.

Робер схопив її під руку й полегшено зітхнув.

— Навіщо була вся ця комедія? — запитала вона. Голос у Маріанни був глухий і майже байдужий.

— Не треба питати, ходімо.

Робер ішов швидко, рішуче прокладаючи дорогу через людський потік.

— Куди ти мене тягнеш? Я й так ледве йду.

Але Робер не сповільнював кроку, тримав Маріанну за лікоть і майже тяг її, неначе квапився відтягти якнайдалі од цього просяклого потом і парфумами натовпу, спинивсь аж тоді, як вийшли на безлюдну площу.

— Немає сил...

Робер теж знесилів і засапався. Він схопив Маріанну за плечі й пригорнувся, ні про що не думаючи, якимось лихоманково обіймав ту, котра ще кілька хвилин тому валялася не знати з ким у готельному ліжку, обіймав і говорив:

— Послухай, Маріанно!.. Ти потрібна мені!..

Її спина здригалась, а обличчям вона припала до його плеча.

— Маріанно... Маріанно, перестань... Не треба, Маріанно...

А Маріанна ніяк не могла вгамувати сліз, поривалася щось сказати Роберові, але голос так само захлинався в сльозах.

Нарешті Маріанна опанувала себе й помаленьку вивільнилася з його обіймів, відкрила сумочку й утерлась носовиком.

— Я думала, вже по всьому...

— Все тільки тепер починається,— сказав Робер.

— Коли я побачила, як ти йдеш, то вже й не сподівалась...

— Я боляче тебе вдарив? — спитав Робер.

— Не знаю. Дивлюся тобі вслід, а сама думаю: це вже кінець.

— А я тоді кинувся за тобою.

— Я дивлюсь і не вірю очам.

Маріанна заходилась машинально приводити себе в порядок: дістала дзеркальце та помаду й підмалювала уста.

— Але оте я зробила задля тебе, Робере. Задля тебе, клянусь.

— Красно дякую.

— Іноді я йшла на це, щоб заробити грошей на вечерю. Або щоб віддати хазяйці борг. А це вибігала всі закутки й не змогла нічого позичити, а він же, думаю, сидить з проваленою головою під чужими дверима й марно жде.

— Добре. Годі.

— Боже мій, Робере, ти тільки знову не спалахни. Спробуй мене зрозуміти. Для мене це вже давно стало чимось нестерпно бридким, але я мусила, мусила... Я розповідала тобі, нібито укладаю довготривалі угоди з багатими «татусями», але то все брехня. То вже для мене давно минуле, моїх ровесниць не купують багаті діди, я живу як умію, і якщо мені досі не визначено постійного місця десь у барі чи бістро, то тільки через мою обережність... Але я пропадаю душа...

Маріанна знову розплакалась.

— І я зовсім самотня,— проказала вона.— Я все життя самотня, з наймолодших літ, усе життя без чоловіка, хоча довкола стільки чоловіків, я завжди чекала якогось дива, але див не було, та й ти з'явився так пізно, коли вже не стало ніякісіньких надій, а від мене лишилася руїна, саме ім'я...

— Заспокойся,— тихо промовив Робер.— Заспокойся. Спершу треба дати лад своїм думкам, а поговорити встигнемо. Ходімо.

— Куди ж ми підемо?

— Побачимо,— сказав Робер.

— Робере, до Марни я не дійду. На цих підборах...

Але потім вона роззулася й понесла черевички в руках:

— Так же теж можна?

Добру годину вони, мовчазні й виснажені, міряли кілометри бульварів та сонних алей, потім почалися нескінченні гони Венсенського лісопарку, далі тяглося таке ж нескінченне шосе, що вивело їх на пагорб. Вони спинились на найвищому місці перевести подих і розглянулись навкруги.

Світало. Чорно-синій кобальт неба яснів, а рудувато-землистий розпорошений кармін міського саява вже ледь мерехтів по той бік чорної смуги лісу, яким вони досі йшли.

— Давай же нарешті ту легендарну останню сигарету,— сказав Робер, сівши на край узбіччя.

Маріанна вмостилася поряд із ним, відкрила сумочку й дістала трохи пом'яту сигарету.

— Розділимо навпіл,— запропонував Робер.

— Щоб лишилося два недокурки? Не роби дурниць. Краще даси мені докурити.

— Тоді затягатимемось по черзі,— сказав Робер.

Діставши сірники, він прикурив і жадібно затягся, не видихнувши дим до кінця, затягся вдруге й простяг сигарету Маріанні. Вона, затягшись, відразу повернула йому.

— Не хочу жалощів,— буркнув Робер.— Куритимемо порівну.

— Ти наче хлоп'я,— сказала Маріанна.— Справжнє дитя. Сердитий малюк із зморшками під очима.

— Й червоною шапочкою на голові. Дурненька Червона Шапочка з казки. Тільки себе теж не вважай за надто великого мудреця. Мудрість і ти — поняття несумісні.

— Добре, будь ти мудрецем.

— Я кажу серйозно. Ти ще в Ексі витворяла бозна-що, а мала себе за надзвичайно практичну.

— Ану ж нагадай.

— Та хоча б ота вся історія з Філіппом. Якщо, звичайно, це не брехня, ніби ти не була в нього закохана.

— Я не брешу, Робере.

— Давно? П'ять хвилин чи цілу годину?

— Ти таки справді наче дитя, тільки вперте й жорстоке. Коли йому щось потрапить до рук, воно неодмінно поламає його й загляне всередину.

Робер сказав:

— А коли ти така мудра й досвідчена, то нарешті зрозумій, що ти для мене не іграшка й ніколи не була іграшкою, хоча всі тебе сприймали й сприймають за таку. Час уже тобі збагнути, що тільки я був дурний, бо, мабуть, лише я мав тебе за щось інше.

— Я знаю все це,— кивнула Маріанна.— Через те й збрехала тобі, не збрехала, а змовчала. На мене напав переляк, що тобі стане бридко, що ти відштовхнеш мене навіть тепер, навіть цієї ночі, коли й сам опинився в багні, бо не маєш іншого вибору.

— Ти дурила мене все життя. Ще з того вечора, коли сказала «ні», бо, мовляв, не мислиш себе без Філіппа.

— Я дурила не тебе. Себе я дурила, бо справді думала так. Він був забавніший, і я втовкмачила собі, що з ним буде веселіше...

— І харчі будуть кращі,— докинув Робер.

— Як тобі не соромно! А коли б навіть і так. Харчувалася б і вдягалась краще, взагалі була б забезпечена на все життя. Так я думала. Та коли ти зник, я раптом відчула, що кохаю саме тебе.

— Не треба починати все з початку.

— Хоч вір, хоч не вір — діло хазяйське, я не збираюся розповідати тобі, в якому я була розпачі, я не готувала себе до такого життя, тож не була готова до самопожертви, але я не раз мріяла зустріти тебе, отак іти колись і раптом зустріти посеред вулиці, а коли цей день нарешті настав, я була в розпачі, бо ти з'явився в найнедоречніший момент, бо я саме налагодила тривалий зв'язок і мала надію впливати на поверхню, а коли той тип виявився шахраєм, я знову щовечора собі загадувала: дай боже зустріти тебе, хай би навіть на часинку...

— Гляди, бо ще заплачу,— хмикнув Робер.— Міняеш мене й на Філіппа, й на старого шкарбуна, а потім доводиш, ніби я миліший тобі за всіх. Так же можна й розчулити людину!

Маріанна відповіла своїм думкам:

— Я ні на кого тебе не проміняла б, якби в нас із тобою попереду ще був час.

— А чого ти тоді покинула Філіппа? — запитав Робер, неначе не чув цього Маріанного зойку.

— Не я його покинула, а він мене. Як би це тобі пояснити...

— Так, як воно було.

— А було все дуже плутано. Одружуватися зі мною він ніколи не обіцяв, та це нам обом здавалося непотрібною дрібничкою, яка нікому нічого не дасть. Одного дня Філіпп справді визнав, що над усе ненавидить шлюб. Це кінець кохання, й життя, й усього на світі — так висловився тоді Філіпп. Краще, мовляв, могила. Оскільки ж він навіть могилу згадав, а мені теж обридло тягатися за ним і слухати про себе плітки містечкового жіноцтва, то я вирішила порвати з ним.

— Бува отямиться й передумає?

— Можливо, й так. Він не отямився, але й далі ходив за мною слідком, та я й сама раптом завагалась. Тим часом оголосили конкурс на звання «Міс Екс», і я заявила Філіппові, що теж претендуватиму на звання. Тепер уже він нахвалявся порвати зі мною, мовляв, тільки спробуй з'явитись перед публікою голяка, а я йому сказала, що страшенно боюся його погроз, потім докинула, що його щедрість не знає меж, бо дав мені гроші на два аборти, але на конкурс я все-таки з'явлюсь. Мене потім і справді водили по сцені в самому купальнику, й це визначило моє подальше життя, не через те, що тепер Філіпп мене вже справді покинув, а що я стала «Міс Екс». Мені сказали: їдь до Парижа й знімайся в кіно; тепер я себе вважала за кінозірку й два рази знімалась у рекламних фільмах, демонструвала ліфчики й пасту для зубів, аж поки перейшла на інше...

— Про інше я вже чув. А той дурник таки тебе покинув?

— Тепер уже й не скажу, хто кого покинув... Швидше за все він мене, бо коли б я й не брала участі в тому шарлатанському конкурсі, Філіпп однаково не подумав би про шлюб...

— Я ладен був тоді його вбити. Шкода, що не вбив. Ці татусеві синочки звикли вважати, що перед ними цілий світ у боргу.

— Скільки можна розводитись про того Філіппа, краще підводьмося та ходім,— спохмурніла Маріанна.— Так чи так доведеться йти.

Вона взяла черевички та сумочку, а Робер ухопив її під руку й повів краєм шосе.

Під горою вони звернули до річки Марни й пішли понад берегом. Над жовтаво-зеленою нерухомою водою соталася біляста мла. Майже розвиднилось, і в кронах нахилених над водою дерев защебетали пташки, порушивши світанкову тишу.

— Неначе в селі,— сказала Маріанна.— Я тут ніколи не була.

— Для твого ремесла це не обов'язково,— вколов її Робер.

— Навіщо ти знову?..

Робер пробурчав:

— Нічого не можу з собою вдіяти. Може, порадиш удавати з себе дурне теля?

— Я б тобі порадила бути просто тактовнішим. Принаймні на той час, поки ми разом, хоч хай це буде один день.

— Ось та дача,— сухо проказав Робер.

Дача була огорожена підстриженими кущами, хвіртка виявилась не на замку. Будиночок за густим темним садком здавався пустою.

— Або нікого нема, або ж послули праведним сном алкоголіків,— пробурмотів собі під ніс Робер.

Він підняв камінь за верандою й побачив ключик.

— Таки нікого нема. Ну, та це ще краще,

Двері рипнули й піддались, Робер став на порозі й дивився на Маріанну, яка, не підводячи оней, стомлено плентала вгору.

— Мадам...— церемоніально вклонився Робер і показав на двері, неначе тут був його палац.

Вона ледве переставляла ноги.

— Стривай! — Робер поклав руку на плече Маріанни.— Поки ми не переступили цей поріг, я хочу тобі дещо сказати... Я хочу бути з тобою не день, а дуже довго. Якнайдовше й байдуже де.

— Робере...

Він почув звук — то впали додолу її черевички, бо Маріанна міцно обняла його руками й припала вустами до його вуст.

— Робере...— сказала вона знову по довгій хвилі.— Як ти мене вимучив за цю ніч...

— Я й себе вимучив.

Повітря в кімнаті було тепле й важке. Маріанна повідчиняла всі вікна — й раптом запахло вранішнім садком.

— Люди без краплі сорому,— озвався з кухні Робер.— Жодної повної пляшки. Навіть недопитих нема. Зате є тютюн і кава, хоча для кави зараз не час, треба лягати спати.

— Чому це не час? — рішуче заперечила Маріанна.— Я не хочу заснути саме тепер.

— Добре, матимеш свою каву,— відказав Робер.

Але Маріанна вже не реагувала. З ванної почувся плюскіт води, й аж за кілька хвилин Маріанна вигукнула:

— Яке щастя, боже мій! Тепер я чиста. Я хочу бути чистою для тебе, Робере.

— Запам'ятай ці свої слова.

— Запам'ятаю.

— І віднині працюватиму я, а не ти.

— Що ж ти збираєшся робити?

— Не має значення що. Малюватиму картинки для лахмітників або для перехожих на тротуарі,— сказав Робер.— Або малюватиму до кафе різних йолопів. Для початку згоден на все.

— Гляди, бо тепер я можу заплакати від розчулення! — почувся голос Маріанни крізь сичання води.— Ото вари швидше каву, бо я ще справді засну.

— За хвилину буде готова,— сказав Робер, потім докинув: — Я зателефоную господареві й попрошу його, щоб дозволив пожити тут кілька місяців. Думаю, все буде гаразд.

Маріанна не відгукнулась.

Робер налив каву в дві чашки й поставив на таріль, потім доклав туди ще пачку сигарет і врочисто ввійшов у кімнату.

— Прошу ласкаво! — сказав він.

Маріанна й цього разу не відгукнулась.

Робер поставив таріль на стіл, аж потім розглянувся по кімнаті. Відкинувши голову трохи назад, загорнена банним халатом, Маріанна лежала в кріслі. На трохи зблідлому обличчі був мир. Маріанна спала.

Робер обережно вмовстився в другому кріслі й закурив. З відчиненого вікна тягло прохолодою, бадьорою свіжістю молодого дня. Немовби не було й більше ніколи не буде ночі.